

MAJKA U ZATVORU OSOBNO ISKUSTVO I PODRŠKA

Samostalni studentski rad
Monika Bašić

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda

Grant contract no:
IPA 4.1.5.2.02.01.c04.

Grant shema:
Podrška programima organizacija civilnoga društva u području zagovaranja
i motivacije za društveno isključene skupine.

Kao aktivnost projekta **MA#ME - Osnaživanje zatvorenica za roditeljsku ulogu i uključivanje na tržište rada**, a kako bi pokrenula mlade buduće stručnjakinje i stručnjake na aktivan angažman u ovom području, udruga RODA je raspisala nagradu za studentske radove na temu prava i potreba zatvorenika/ca roditelja, njihovih obitelji, a posebno djece.

MAJKA U ZATVORU - OSOBNO ISKUSTVO I PODRŠKA, Monike Bašić je jedan od nagrađenih radova.

Sadržaj ovog materijala isključiva je odgovornost udruge RODA.

Projekt MA#ME provodi Udruga RODA u partnerstvu s Hrvatskim zavodom za zapošljavanje - Područnim uredom u Požegi i Centrom za podršku i razvoj civilnog društva Delfin iz Pakraca te u suradnji s Uredom pravobraniteljice za djecu i Ministarstvom pravosuđa. Ukupna vrijednost projekta je 109.482,40 eura. Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda u iznosu od 93.060,04 eura i Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske.

Trajanje projekta:
veljača 2014. - veljača 2016.

Studij psihologije
Hrvatski studiji
Sveučilište u Zagrebu

MAJKA U ZATVORU – OSOBNO ISKUSTVO I PODRŠKA

Samostalni studentski rad
Monika Bašić

U Zagrebu, 2. listopada 2014.

IZJAVA O AUTORSTVU RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad: **“Majka u zatvoru – osobno iskustvo i podrška”** i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (bilo da su u pitanju mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni ili popularni članci) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: **Monika Bašić**

Datum: 2. listopada 2014.

SADRŽAJ:

UVOD	6
Roditelj u zatvoru – međunarodna iskustva.....	9
Organizacija i praksa zatvorskog sustava, pravni okvir te položaj i podrška roditeljima zatvorenicama u Hrvatskoj.....	11
Psihosocijalni aspekti odnosa majki zatvorenica i njihove djece	14
CILJ I ISTRAŽIVAČKA PITANJA.....	16
Metoda	16
Uzorak.....	16
Postupak.....	17
Obrada podataka	18
REZULTATI I RASPRAVA	20
Izazovi roditeljstva s kojima se suočavaju majke zatvorenice.....	20
Otežano održavanje kontakta s djecom.....	20
Majčinstvo obilježeno teškim osjećajima	24
Majčina percepcija djetetovih potreba iosjećaja	26
Teška materijalna situacija i psihosocijalna klima u obitelji.....	29
Promijenjene mogućnosti ispunjavanja majčinske uloge	30
Pronalaženje alternativne skrbi za dijete.....	32
IZVORI FORMALNE I NEFORMALNE PODRŠKE MAJKAMA U ZATVORU.....	34
Izvori formalne podrške majkama u zatvoru	34
Izvori neformalne podrške majkama u zatvoru	37
PREPORUKE ZA UNAPRIJEĐENJE DRUŠTVENOG ODGOVORA NA POTREBE MAJKI ZATVORENICA I NJIHOVE DJECE	39
ZAKLJUČAK.....	40
LITERATURA.....	41
PRILOZI	43
Prilog 1 - Pitanja za intervju	44
Prilog 2 - Izjava o suglasnosti.....	45
Prilog 3 - Izazovi roditeljstva s kojima se susreću majke u zatvoru.....	46
Prilog 4 - Izvori formalne i neformalne podrške majkama u zatvoru.....	52

MAJKA U ZATVORU – OSOBNO ISKUSTVO I PODRŠKA

SAŽETAK:

Ovaj rad bavi se problematikom majki koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora, a imaju maloljetnu djecu koja ne žive s njima. U tom kontekstu rad se usmjerava na osobno iskustvo majki zatvorenica u pogledu izazova s kojima se susreću u ostvarenju svoje majčinske uloge te dostupnih izvora formalne i neformalne podrške. Rad se temelji na kvalitativnom istraživanju u kojemu se podaci prikupljaju od majki zatvorenica metodom polustrukturiranog intervjua. U fokusu istraživanja je dobivanje uvida u načine održavanja kontakata između majki i njihove djece, učestalosti i sadržaja ostvarenih kontakata te manifestacija djetetovih i majčinih specifičnih osjećaja, ponašanja i reakcija. Ispitali su se i dostupni izvori formalne i neformalne podrške majkama u zatvoreu te manifestacija podrške. U radu je dobiven i uvid u praksu ostvarenja pogodnosti u zatvorskom sustavu u Hrvatskoj. Konačno, na temelju provedenog istraživanja oblikovane su preporuke za unaprijeđenje društvenog odgovora na potrebe majki zatvorenica i njihove djece.

Glavne riječi: majka u zatvoru, dijete, održavanje kontakata, podrška.

INCARCERATED MOTHER – PERSONAL EXPERIENCE AND SUPPORT

ABSTRACT:

This paper addresses the problem of mothers who are serving prison sentences, and have minor children who do not live with them. In this context, the work focuses on the personal experience of mothers prisoners in terms of the challenges they face in fulfilling their maternal role, and available sources of formal and informal support. The paper is based on qualitative research in which data are collected from mothers inmates through semi-structured interviews. The focus of the research is to gain insight into ways of maintaining contact with their children, mothers and families, the frequency and content of contacts and manifestation of the child and the mother's specific feelings, behaviors and reactions. Examined the available sources of formal and informal support to mothers prisoners and event support. The paper gave an insight into the practice of achieving benefits in the prison system in Croatia. Finally, on the basis of the study recommendations are designed to improve the social response to the needs of mothers inmates and their children.

Key words: mother in prison, children, maintaining contact, support.

UVOD

Roditelji su djetetovi učitelji, vođe i pomagači, figure prema kojoj dijete razvija primarnu privrženost od najranije dobi, a prvenstveno aktivni sudionici njegova odrastanja i djetinjstva. Kada stresna situacija obuhvaća djetetovu separaciju od roditelja i roditeljevu odsutnost, dijete se suočava sa stresom i iskustvom doživljaja nelagodnih i teških osjećaja. Nastala situacija djetetu nije poznata, a po mnogočemu je različita od sigurnosti i stalnosti njegova doma i obitelji na koju je do tada navikao. Zbog toga, stres u obitelj najviše šteti upravo djeci (Wagner Jakab, 2008.).

Iako majka i otac imaju podjednaku ulogu u životu jednog djeteta, te je odsutnost jednog i drugog visoko stresni događaj za dijete, Davies i suradnici (2008.) su na temelju svog istraživanja na roditeljima zatvorenica i njihovoj djeci, utvrdili da majčino izdržavanje kazne zatvora izaziva znatno veću traumu i preokret u životu djeteta, nego kada je otac u zatvoru. Navedeno se argumentira činjenicom da su u takvim slučajevima majke bile djetetovi primarni skrbnici, imale su veću ulogu u brizi i njezi djeteta prije izdržavanja kazne zatvora i, shodno tome, njihovo uhićenje i služenje kazne zatvora ostavlja znatno veći trag i u većoj mjeri restrukturira obiteljski život.

Istraživanje Urban Instituta iz Washingtona pokazalo je da su djeca, koja su imala intenzivniji i emocionalno privrženiji odnos s majkama nego s očevima prije izdržavanja kazne zatvora, održala više razine kontakata s majkama zatvorenica tijekom izdržavanja kazne te su pokazala snažniji interes za nastavkom odnosa sve do kraja kazne, ali i nakon oslobođena majke, za razliku od djece koja su pokazala smanjen interes za kontakt s ocem zatvorenikom (Davies i sur., 2008.). Ovaj podatak ne čudi, već nam samo govori o ulozi majke kao djetetovog primarnog skrbnika.

Garcia Coll i suradnici (1998.) navode da su žene u zatvoru, a posebno one koje su majke, zanemarena, gotovo zaboravljena populacija u našem društvu. Njihove potrebe, i potrebe njihove djece koju su ostavile iza sebe nakon presude, u tolikoj su mjeri specifične i kompleksne te zahtijevaju širok spektar osviještenosti, znanja, intervencija i posvećenosti svih stručnjaka koji dolaze u doticaj s ovom skupinom. Zanemarivanje majki zatvorenica objašnjava se činjenicom da se radi o bročano vrlo maloj populaciji, u odnosu na muške prijestupnike, što potvrđuju i statistički podaci, ali trend koji tiho ulazi na sva vrata vezan je uz bilježenje gotovo enormnih razina rasta žena u zatvorima diljem svijeta unazad jednog desetljeća (npr. Izvješće US Bureau of Justice Statistics iz 2008. godine). Posebice raste broj zatvorenica koje su ujedno i majke, što sve skupa postaje zabrinjavajuće jer nosi sa sobom mnogo novih izazova.

Najnoviji dostupni podaci za Hrvatsku u 2012. godini bilježe ukupno 3 519 zatvorenih osoba, od kojih su 159 bile žene što predstavlja tek 4,5 % ukupne populacije u hrvatskim zatvorima (Uprava za zatvorski sustav, 2013.). Iako manji broj neke pojave ili skupine ljudi nije opravdan razlog za odvratanje pažnje od određene populacije, kao argument za djelovanje i akciju svakako bi mogao poslužiti podatak da su gotovo polovica tih zatvorenih žena ujedno i majke, čija djeca žive s druge strane zatvorske žice, točnije njih 65 koje su majke 134 djece što iznosi oko 41% od ukupnog broja žena u zatvorima u 2012. godini. Za ukupan broj djece u Hrvatskoj čiji su roditelji na izdržavanju kazne zatvora trebamo uzeti u obzir i 1 198 očeva zatvorenika s ukupno 2 189 maloljetne djece, što nas dovodi do broja od preko 2 300 djece čiji je otac ili majka u zatvoru (Uprava za zatvorski sustav, 2013.).

Američki podaci bilježe i veći postotak od 61% što uvelike prelazi polovicu ukupnog broja žena zatvorenica. Također, visoki postotak odnosi se i na djecu. U Sjedinjenim Američkim Državama od 1991. do 2007. godine broj djece čije su majke u zatvoru je porastao za čak 131 %, dok nešto manjim, ali jednako zabrinjavajućim tempom raste i broj djece čiji je otac na izdržavanju kazne zatvora. U mjernom periodu taj broj je povećan za 77 %. Porast broja djece logično prati i porast majki zatvorenica, od 1991. do 2007. broj majki u zatvoru je povećan za 122 %. Generalno, prema usporedbama s prethodnim godinama, u zadnjih 8 godina broj žena u zatvoru i njihove djece se udvostručio, što nam nedvojbeno svjedoči o ubrzanom i opsežnom trendu rasta (Glaze i Maruschak, 2008.).

Garcia Coll i suradnici (1998.) situaciju majčinstva u zatvoru nazivaju duplom opasnošću (double jeopardy), upravo zbog niza isprepletenih bihevioralnih i psihosocijalnih faktora cijele obitelji, duboke uključenosti svih članova obitelji, a ponajviše djece, koji snose velik teret roditeljevog izdržavanja zatvorske kazne. Važnost same djece u ovoj situaciji, između ostalog, zagovara aktualna europska kampanja pod geslom “Zločin nije moj, ali kazna ipak jest“ (Not my crime, still my sentence), a pod pokroviteljstvom europske mreže Children of prisoners Europe (COPE) koja naglašava činjenicu da iako dijete nema apsolutno nikakve veze s počinjenim i kažnjenim zločinom svojih roditelja, ipak prolazi kroz dovoljno tešku i traumatičnu životnu situaciju u kojoj se čini kao da je roditeljeva kazna postala djetetova (COPE, 2014.).

Ovaj rad fokusira se na osobno iskustvo i podršku majki zatvorenica iz još nekoliko razloga, koji bi se ujedno mogli nazvati i izvorima marginaliziranosti majki zatvornica. Kada se govori o temi roditelja zatvorenika, ili se naglašava uloga oca, ili se ne pravi razlika između majki i očeva u zatvoru, već se njihovo izdržavanje kazne i utjecaj istoga na dijete i obiteljski život stavlja pod zajednički nazivnik. Govori se o jednoj pojavi, o jednoj kompleksnoj situaciji, a zapravo se radi o dvije zasebne, jer biti otac ili majka u zatvoru nije jedan fenomen, već svaki od njih nosi svoje specifične implikacije i posljedice. Razlika je i u kriminalnim profilima, jer žene i muškarci nisu počinitelji istih zločina, što ih dovodi u različite položaje tijekom i nakon izdržavanja kazne. Takve različitosti u konačnici dovode i do drugačijih posljedica i načina prilagodbe nakon oslobođenja (Garcia Coll i sur.,1998.). Žene su sklonije počinjenju nenasilničkih zločina, kao što su kaznena djela protiv imovine i zlouporaba opojnih droga, dok su muškarci češći počinitelji nasilničkih kaznenih djela, kao što su kaznena djela protiv života i tijela te djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina (MUP, 2013.).

Nadalje, žene se od muškaraca razlikuju i po povijesti psihičkog, seksualnog i emotivnog zlostavljanja (Garcia Coll i sur.,1998.). U Hrvatskoj je u 2013. godini zabilježeno 336 ženskih žrtava kaznenih djela protiv spolne slobode, što iznosi 96 % svih navedenih kaznenih djela (DZS, 2014.). Muškarci i žene razlikuju se i po tradicionalnim rodnim očekivanjima kao što su poslušnost i njegovateljska uloga žene. Sukladno svemu navedenome različito se percipiraju žene s kriminalnom poviješću od počinjenja zločina od strane muškaraca (Garcia Coll i sur.,1998.). Iz tog razloga trebalo bi primjenjivati različite modele intervencije i rehabilitacije te specificirati odnošenje prema ženama i muškarcima kao počiniteljima kaznenih djela i osobama na izdržavanju kazne zatvora kao dvije zasebne skupine.

Stručna literatura na ovu temu, između ostaloga, navodi i negativne efekte majčinstva iz zatvorskog okruženja, a posebice učinke koje ono ostavlja na djetetovom psihičkom, emocionalnom i bihevioralnom polju (npr. Lewis, Bates i Murray, 2008.). Smatra se da je počinjenje zločina od strane žene, koja je ujedno i majka, te služenja kazne kao sankcije zbog počinjenja istog izrazito devastirajuće za cijelo društvo. U kontekstu odnosa roditelja i djeteta, majka koja izdržava kaznu zatvora nalazi se u situaciji oslabljenih resursa i motiva za održavanjem zdravog okoliša za sebe i svoje dijete. To što žele biti dobre majke ne znači da one to automatski i jesu, već da im je potrebna pomoć i podrška društva da isplate svoje zločine i očuvaju svoje obitelji. Često su majke zatvorenice suočene s iskustvom traume, zlostavljanja, ovisnosti, društvene isključenosti, psihičkih poremećaja, narušenih obiteljskih i partnerskih odnosa, što utječe i na njihovo adekvatno ispunjavanje roditeljske skrbi (Garcia Coll i sur., 1998.).

Nekoliko je načina na koje se društvo može angažirati i posvetiti ovoj ranjivoj skupini. Tu je prvenstveno pružanje širokog spektra mogućnosti održavanja kontakata i komunikacije roditelja i djeteta kroz posjete u zatvoru, vikend izlaske, telefonske i video pozive, e-mail komunikaciju i slično; zatim psihosocijalni rad u smislu osnaživanja i prorade traumatskih iskustava i s djetetom i s majkom. Važna i kvaliteta pružene podrške te lociranje i identifikacija osnovnih izazova s kojima se susreće majka u zatvoru i njezino dijete (Dallaire i sur., 2011). Poželjan je i angažman u području podizanja i širenja javne svijesti, lobiranje, okupljanje policy makera, stručnjaka svih profila, unaprijeđivanje suradnje državnih instanci kao što su ministarstva, sudovi, centri za socijalnu skrb, institut pravobraniteljstva te neprofitnog sektora na zajedničkom cilju, a to je zaštita ljudskih prava i digniteta, te unaprijeđenje i očuvanje roditeljstva u zatvorskom okruženju. Potrebno je kreirati nove društvene pristupe prema majkama zatvorenicama i njihovim obiteljima te primjenjivati specificirane intervencije, stručne tretmane i postpenalnu praksu (Shlafer i sur., 2013.).

Prije bilo kakvih kreiranja politika, intervencija i planova potrebno je dobiti saznanja iz prakse, iz prvih redova, od samih majki koje se nalaze u jedinoj ženskoj kaznionici u Hrvatskoj, što je ujedno i svrha ovoga rada.

RODITELJ U ZATVORU – MEĐUNARODNA ISKUSTVA

U Europi djeluje širokopoznata i sveobuhvatna mreža organizacija pod nazivom *Childrens of prisoners Europe (COPE)*, koja promiče prava ove ranjive skupine djece i roditelja, unaprijeđuje usluge u zajednici i sustav podrške te promiče modele za održavanje odnosa djece i njihovih roditelja na izdržavanju kazne zatvora (COPE, 2012.). Domaća literatura također navodi da je održavanje odnosa između djeteta i roditelja koji je u zatvoru nužno za djetetovo pravilno odrastanje i nadvladavanje razvojnih poteškoća i kriza. Kroz održavanje kontakata dijete može čuti, vidjeti ili zagrliti svog roditelja te na taj način zadovoljiti svoju potrebu za bliskoću s majkom ili ocem, dok je roditelj u zatvoru zadovoljniji, sretniji, spremniji za suradnju i stručni tretman (Gabelica Šupljika, 2009.).

U 2012. godini završen je trogodišnji projekt pod nazivom COPING (Children of prisoners, interventions and mitigations to strengthen mental health), u prijevodu “Djeca zatvorenika, intervencije, ublažavanje posljedica i jačanje mentalnog zdravlja“. Nakon projekta uslijedila je međunarodna konferencija pod nazivom “Suočavanje sa situacijom kada je roditelj u zatvoru: polazište za reformu politika“ koja je održana u Bruxellesu u listopadu 2012. godine, a na kojoj su predstavljene glavne preporuke na temelju istraživanja koja su se provodila u okviru COPING-a. Glavne preporuke su: uspostavljanje pravosudno sustava kao pogodnog i otvorenog za djecu (*child friendly*), zalaganje i odobravanje kontakata između djeteta i roditelja u zatvoru, s podrška djetetovim skrbnicima, nepobitna uloga djetetove škole i sl. Ovo je za Hrvatsku važno u onom dijelu u kojem smo priznata i aktivna članica COPE-a. To vrijedi i za ovu konferenciju jer je mjesto predsjedatelja jutarnje sesije pripalo našoj stručnjakinji, zamjenici pravobraniteljice mr.sc. Maji Gabelici Šupljiki (COPE, 2012.). Konačno, usvojene preporuke dostavljene su svim nadležnim instancama poput Ministarstva pravosuđa, Uprave za zatvorski sustav, Državnog odvjetništva, centara za socijalnu skrb, Ministarstva zdravlja, Ministarstva socijalne politike i mladih i mnogih drugih koji dolaze ili će u svom radu dolaziti u doticaj s ovom ranjivom skupinom. Svi navedeni pozvani su da “preporuke analiziraju, prihvate u onom dijelu koji se odnosi na njihovo područje nadležnosti te izvijeste Pravobraniteljicu o svome stavu i svemu poduzetome“ (Ured Pravobraniteljice, 2013; 164).

U nastavku će uslijediti primjeri prakse na području državnih i zatvorskih angažmana za održavanje obiteljskih odnosa dok jedan od roditelja služi zatvorsku kaznu.

U inozemstvu su aktualni obiteljski centri unutar Pravosudnog sustava, a koji pripadaju zatvoru kao što je centar pod nazivom “Chalet“ u okviru *Carrefour prisona* iz Ženeve, a koji je 2012. bio domaćin godišnjeg sastanka Children of prisoners Europe (COPE, 2012.). Ovakvi obiteljski centri izrazito su pogodni za djecu (*child friendly*), a primjer su funkcionalnog modela očuvanja obiteljskog života tijekom roditeljevog izdržavanja kazne zatvora. Kada su u pitanju posjete, zanimljivo je da u Montrealu u zatvoru *Maison Tanguay facility* djeca mogu tjedno provesti dva puna dana sa svojim majkama tijekom kojih se majke brinu za svoju djecu, kuhaju im ili se jednostavno druže i provode vrijeme zajedno (Robertson, 2007.).

Istraživanje po prirodi vrlo blisko ovome radu, na temelju kojeg su se prikupila bogata iskustva samih roditelja zatvorenika, provela je Barnardo zaklada koja je je pokrenula pokusne

projekte u Bristolu i Devonu u periodu od 2010. do 2011. godine pod nazivom *ECHO (Empowering the children of offenders)*. Istraživanje se provodilo s ciljem podizanja svijesti o djeci i roditeljima u zatvoru i izazova s kojima se susreću, na temelju iskaza samih obitelji i djece. Barnardo zaklada razvila je jedinstven pristup kojemu je svha razvijati usluge u zajednici te na taj način pristupiti svojoj djeci koja imaju roditelja u zatvoru, i djeci koja posjećuju roditelja u zatvoru i onoj koja to ne čine. Pristup se usmjerio na provođenje aktivnosti u zajednici, naglašava veliku ulogu djetetovih skrbnika i udomitelja dok je roditelj u zatvoru, važnost škole i susjedstva kao djetetove najuže okoline te podršku roditelju koji je kod kuće (Gill, Jacobson Deegan, 2013.).

ORGANIZACIJA I PRAKSA ZATVORSKOG SUSTAVA, PRAVNI OKVIR TE POLOŽAJ I PODRŠKA RODITELJIMA ZATVORENICIMA U HRVATSKOJ

Hrvatski zatvorski sustav organiziran je kao mreža zatvora, kaznionica, odgojnih zavoda, Centra za dijagnostiku i Centra za izobrazbu. Kaznionice su ustrojene kao posebne ustrojstvene jedinice Uprave za zatvorski sustav radi izvršavanja kazne zatvora izrečene u kaznenom postupku, sigurnosnih mjera izrečenih uz kaznu zatvora i kazne maloljetničkog zatvora. U zatvorima se izvršava mjera istražnog zatvora, kazna zatvora izrečena u kaznenom, prekršajnom i drugom sudskom postupku, dok se odgojna mjera upućivanja u odgojni zavod izrečena u kaznenom postupku maloljetnim počiniteljima kaznenog djela izvršava u odgojnim zavodima (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 150/13). U gradu Požegi su smještena sva tri tipa. Kazna zatvora dulja od 6 mjeseci izrečena u kaznenom postupku ženskim osobama izvršava se jedino u Kaznionici u Požegi. Prema stupnju sigurnosti Kaznionica u Požegi za žene je zatvorena s poluotvorenim i otvorenim odjelom.

Zatvorenik ima pravo na posjete najmanje dva puta mjesečno i blagdanom, dok maloljetno dijete ima pravo na posjetu roditelju u zatvoru svaki tjedan i blagdanom. Maloljetno dijete do 14 godina starosti mora biti u pratnji odrasle osobe (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 150/13, čl. 117). Ovaj dio zakona je u skladu i sa Konvencijom o pravima djece (NN, MU 12/93, 20/97, čl. 9, st. 3) koja govori da će “države stranke poštivati pravo djeteta koje je odvojeno od jednoga ili oba roditelja da redovito održava osobne odnose i neposredne kontakte s oba roditelja, osim ako je to u suprotnosti s njegovim najboljim interesom“. I Europska zatvorska pravila iz 2006. godine propisuju organizaciju zatvorskog sustava na način koji će pogodovati održanju obiteljskih odnosa. U tekstu Europskih zatvorskih pravila u točki 24.4 navodi se da će “organizacija posjeta omogućiti održavanje i razvoj obiteljskih odnosa zatvorenika na što uobičajeniji način, te da će zatvorske uprave pomagati zatvorenici u održavanju prikladne veze s vanjskim svijetom i osigurati im odgovarajuću socijalnu podršku u tom smislu“ (Europska zatvorska pravila, 2006., prema Babić i sur., 2006.).

Bitno je naglasiti da se prava zatvorenika razlikuju od pogodnosti. Zakon o izvršavanju kazne zatvora (NN 150/13, čl. 129) definira pogodnosti kao skup mjera usmjerenih na smanjivanje negativnih učinaka zatvaranja, a sastoje se od ublažavanja uvjeta unutar kaznionice i češćih dodira s vanjskim svijetom. To mogu biti češći i dulji posjeti obitelji i drugih osoba s nadzorom ili bez nadzora, telefoniranje bez nadzora, izlazak s posjetiteljem u mjesto u kojem se nalazi zatvor ili kaznionica, korištenje godišnjeg odmora u mjestu prebivališta ili boravišta zatvorenika i slično (čl. 130). Kriteriji na temelju kojih se određuju pogodnosti također su zakonski određeni s obzirom na dužinu dodijeljene kazne i vrijeme koje je proteklo u izdržavanju kazne, ali i stručna procjena upravitelja kaznionice ili zatvora koja se temelji na individualnom pristupu svakom zatvoreniku, odn. zatvorenici (čl. 131). Zakonodavac je jedan dio zakona posvetio zaštiti majčinstva u kojem se govori o pravima trudnih zatvorenica, koje svoje djecu rode za vrijeme izdržavanja kazne zatvora te djeca nastavljaju živjeti s majkama do svoje treće godine (čl. 111). Ustanovljavanje prava roditelja zatvorenika i djece koja žive izvan zatvorskog sustava nemaju svoje posebno mjesto u zakonu, osim prava maloljetnog djeteta da posjećuje svog oca ili majku u zatvoru svaki tjedan i blagdanima

(čl. 117, st. 2). Sve više od toga je pogodnost koju roditelj u zatvoru može i ne mora ostvariti, na temelju procjene uspješnosti programa izvršavanja od strane upravitelja kaznenog tijela.

S datumom 30. lipnja 2014. godine u Požeškoj kaznionici kaznu zatvora služi 116 zatvorenica, od kojih je 48 zatvorenica na zatvorenom odjelu, njih 40 na poluotvorenom i 28 na otvorenom odjelu. Točan broj majki u ovom trenutku nije dostupan, ali prethodno u tekstu je naveden podatak za 2012. godinu, da majke čine oko 40 % svih ženskih zatvorenica. Nema razloga da se sličan trend nije nastavio i prethodne i ove godine.

Po pitanju podrške i uopće podizanja svijesti roditelja u zatvoru i njihove djece u Hrvatskoj su unazad nekoliko godina pokrenute neke inicijative. Pod vodstvom Pravobraniteljice za djecu 2008. godine organizirana je stručna rasprava “Prava djece čiji su roditelji u zatvoru” nakon čega je izdan i pripadajući Zbornik koji je objedinio nekoliko stručnih članaka od stručnjaka koji se bave ovom temom na području naše države. Svrha stručne rasprave bilo je podizanje svijesti o problematici rastućeg broja djece čiji su roditelji u zatvoru, ukazivanja na nedovoljno postojanje ili čak i neopostojanje stručnog rada s djecom i roditeljima te aktualnih izazova s kojima se suočava hrvatsko društvo po tom pitanju (Ured pravobraniteljice za djecu (2008.).

U kaznenim tijelima diljem Hrvatske od 2010. godine provodio se program Odgovorno roditeljstvo, a između ostalog i u ženskoj Kaznionici u Požegi. Svrha projekta bila je “unaprijediti i proširiti sustav potpore obitelji, osigurati preduvjete za unaprjeđenje obiteljskih odnosa i stvaranje pozitivne obiteljske atmosfere, naglasiti i održati roditeljsku ulogu osoba na izdržavanju kazne zatvora, ublažiti negativne posljedice izdvojenosti roditelja iz obitelji te osigurati preduvjete za unaprjeđenje socijalnih i emocionalnih odnosa zatvorenika i članova njihovih obitelji“ (Obiteljski centar Primorsko-goranske županije, 2011.). Projekt se provodio na temelju sporazuma između Ministarstva pravosuđa, Uprave za zatvorski sustav i Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, dok su za izvršenje programa bili zaduženi stručnjaci iz Obiteljskih centara i stručni suradnici u tretmanu u kaznenim tijelima u kojima se program provodio (Svilar Blažinić, 2014.). Sukladno zakonodavnim promjenama u području ovlasti nadležnih tijela Pravobraniteljica za djecu izvješćuje o upitnoj održivosti programa iz razloga nemogućnosti provedbe projektnih aktivnosti od strane Obiteljskih centara. Stručnjaci sudionici na projektu usuglasili su se oko potrebe za nastavkom provedbe projekta, angažiranjem civilnog sektora, iznalaženjem novih načina održivosti i osiguranjem financijskih sredstava (Pravobraniteljica za djecu, 2012.). Pravobraniteljica izvješćuje o pozitivnim evaluacijskim učincima programa i velikom zainteresiranosti od strane samih roditelja zatvorenika (Ured Pravobraniteljice za djecu, 2014.).

Program “Zatvorenik kao roditelj“ nešto je novijeg datuma, pokrenut je od strane Uprave za zatvorski sustav te se kao pilot-projekt provodio u 2013. godini u Kaznionici u Popovači. Program je nastao kao “težnja da se roditelje koji su u zatvoru potakne na aktivno, pozitivno i odgovorno roditeljstvo, roditeljstvo u najboljem interesu djeteta te da im se pruži potrebna pomoć i podrška u iznimno teškoj situaciji u kojoj se nalaze boravkom u zatvoru i odvojenošću od svoje djece“. Ove godine održale su se i edukacije stručnjaka iz zatvorskog sustava za provođenje programskih aktivnosti. Evaluacija programa tek će uslijediti, a bit će značajan korak u promicanju podrške djeci i njihovim roditeljima u zatvoru (Baranček, 2013.).

Novu inicijativu u ovom području poduzela je i udruga Roditelji u akciji – Roda u suradnji s Centrom za podršku i razvoj civilnog društva Delfin – Pakrac i područnim uredom Hrvatskog zavoda za zapošljavanje u Požegi, koja je pokrenula projekt pod nazivom ma#me – osnaživanje zatvorenica za roditeljsku ulogu i uključivanje na tržište rada te ostvarila sredstva za provedbu aktivnosti od 2014. do 2016. godine. Osigurana sredstva koristit će se za provedbu mjera i aktivnosti u ženskoj Kaznionici u Požegi s ciljem unaprjeđenja i poboljšanja kvalitete života majki zatvorenica i njihovih obitelji, a posebno zapošljivosti u postpenalom periodu i socijalne uključenosti istih. Jedan od Rodinih specifičnih ciljeva na projektu je i senzibilizirati stručnjake, javnost i sve aktere po pitanju problematike roditelja zatvorenika i njihove djece (RODA, 2014.).

PSIHOSOCIJALNI ASPEKTI ODNOSA MAJKI ZATVORENICA I NJIHOVE DJECE

Majčin odlazak u zatvor obilježen je različitim i vrlo specifičnim osjećajima, reakcijama i ponašanjima, i od strane djeteta i od strane majke, što utječe na dinamiku, razvoj i održavanje njihova odnosa za vrijeme majčinog izdržavanja zatvorske kazne. Ovo poglavlje sadrži i pregled istraživanja koja se odnose na problematiku zatvorskih posjeta te društvene stereotipe vezane uz roditelja u zatvoru.

Odvojenost djeteta od figure prema kojoj je razvilo primarnu prvrženost, najčešće prema majci, rezultira osjećajem tuge i povlačenjem, a dijete može manifestirati i ljutnju, anksioznost i odbijanje. U konačnici, protekom vremena odvojenosti, dijete se otuđuje od roditelja (Cassidy i Shaver, 1999., prema Tuerk i Looper, 2006.). Vrijeme tijekom sudskog procesa i donošenje presude, odlazak roditelja u zatvor, boravak u zatvoru, način i učestalost održavanja kontakata tijekom izdržavanja kazne, izlazak roditelja iz kaznene ustanove i vraćanje u obitelj bit će obilježeno različitim djetetovim reakcijama. Određene emocionalne promjene doživljava i sama majka zatvorenica. U tom smislu penološka psihologija proučava ponašanje zatvorenika i procese adaptacije po dolasku u kazneni zavod i kasnije tijekom penološkog tretmana, obilježja ličnosti zatvorenika, psihosocijalnu klimu i psihološke posljedice boravljenja u zatvoru, osoblja i zatvorenika (Mejovšk, 2002:16). U daljnjem izlaganju o postavkama penološke psihologije koji se tiču roditelja zatvorenika isti autor navodi da je održavanje odnosa neophodno za pravilan i uravnotežen razvoj djeteta te smanjuje mogućnost prizonizacije kod roditelja zatvorenika i općenito doprinosi boljem suočavanju sa stresnim situacijama.

Još se istražuju najbolje prakse i najadekvatniji pristupi djeci roditelja zatvorenika u smislu održavanja kontakata. Mišljenja su različita, neki autori i stručnjaci smatraju da su zatvorske posjete, pretresi od strane pravosudnih službenika i stroge procedure prilikom ulaska u prostor zatvora, ograničeno vrijeme druženja i ponovono napuštanje roditelja nakon svakog posjeta, visokostresni događaji za dijete. Druga mišljenja vezana su uz nastojanje da djeca što više i što kvalitetnije provode vrijeme sa roditeljem u zatvoru (Garcia Coll i sur., 1998.). Koja god praksa bila najbolja, ili najlošija, stručnjaci se slažu u jednome, djelovati u najboljem interesu djeteta, bez iznimke.

Ured za dječji razvoj pri Sveučilištu u Pittsburghu u svom izvješću navodi nalaze različitih studija koje sugeriraju da koliko god otežano bilo održavanje kontakata između roditelja koji služi zatvorsku kaznu i njegovog djeteta, odsustvo svakog kontakta rezultirat će pojavom teških i neugodnih osjećaja kod djeteta, a posebno osjećaja otuđenja i distanciranja od roditelja što može imati dugoročne posljedice Isto izvješće iskazuje da ipak konačne posljedice ovise o mnogo faktora od kojih su najbitniji kvaliteta kontakata i postojanje intervencija koje će omogućiti takve kontakte (OCD, 2011.b).

Garcia Coll i suradnici (1998.) iznose neke društvene dileme i stereotipije koje se vežu uz majke zatvorenice. Društvo teško poklanja povjerenje i teško priznaje osobine brižnog i odgovornog roditelja ženama s kriminalnom poviješću koje su, k tome izdržavale kaznu zatvora.

Smatra se da njihova roditeljska skrb nije adekvatna jer nisu brinule o djetetovoj dobrobiti u trenutku počinjenja kaznenog djela za koje su unaprijed znale da mogu biti uhićene i sankcionirane. Majke zatvorenice su na neki način same izabrale da će napustiti svoju djecu kršeći društvene norme i sukobljavajući se sa zakonom. Ovdje se nadovezuje i pitanje formalne podrške majkama u zatvoru te u kojoj mjeri je obveza društva pomoći i pružiti podršku pojedincu koji služi kaznu zatvora zbog vlastitog izbora počinjenja kaznenog djela.

Roditeljevo izdržavanje kazne zatvora ima određen utjecaj na djetetov život. U nastojanju da se uopći i unificira pristup djetetu čiji je roditelj u zatvoru na zanimljiv i pregledan način u okviru izvještavanja o pilot-projektima to je učinila neprofitna organizacija pod nazivom *Believe in children - Barnardo's*, sa sjedištem u Essexu. Utjecaj roditeljevog izdržavanja zatvorske kazne na djetetov život moguće je pratiti na tri razine: utjecaj na djetetov unutarnji svijet, utjecaj na djetetovu obitelj te utjecaj na djetetovu okolinu. Dijete u svom unutarnjem svijetu kao posljedicu okolnosti vezanih uz uhićenje roditelja može manifestirati osjećaj tuge zbog separacije od roditelja, osjećaj straha za roditelja i mogućnosti da će njegovog roditelja netko povrijediti u zatvoru (Gill, 2009. prema Gill i Jacobson Deegan, 2013.). Nadalje, dijete možda neće moći shvatiti vremenske rokove u pravosudnom sustavu (Lewis, Bates i Murray, 2008, prema Gill i Jacobson Deegan, 2013.), kao što je određeno vrijeme za posjete, dugogodišnja kazna za počinjeno djelo, ograničeno vrijeme telefonskih poziva i slično. U djetetovoj obitelji dolazi do povećanih razina stresa i pritisaka (Boswell i Wedge, 2002: prema Gill i Jacobson Deegan, 2013.), istrošenih obiteljskih resursa što dovodi do fenomena dječjeg siromaštva. Obitelj se može suočiti s izazovima narušenih odnosa i sukoba sa širom obitelji, obiteljskom nestabilnošću i nesigurnošću, što će najviše osjetiti dijete (Robertson 2007., prema Gill i Jacobson Deegan, 2013.). Karakteristična je i obiteljska izolacija kao bijeg od stigmatizacije. Dijete u svojoj okolini može manifestirati teškoće u ponašanju i učenju što potkrepljuju navodi Lewisa i suradnika (2008.; 15) da dijete zatvorenika ima tri puta veće šanse za manifestaciju društveno nepoželjnog ponašanja. Moguće je i odbacivanje djeteta te bullying od strane suučbenika i vršnjaka (Gill, 2010., prema Gill i Jacobson Deegan, 2013.).

Ne proživljavaju samo djeca pakao roditeljevog odsustva zbog kazne zatvora. Naime, stres, borba i očaj ne zaobilaze ni same zatvorenike. Mejovšek (2002.) navodi da prvi stresor na ljestvici dvanaest najučestalijih i najprisutnijih zauzima nedostatak obitelji ili prijatelja. Probleme stresa zatvorenika proučavali su autori Kulenović i Buško (1995., prema Mejovšek, 2002.) gdje su u jednom svom istraživanju došli do zaključka da je među sedam najvećih stresora nedostatak kontakta s vanjskim svijetom uvjerljivo najveći izvor stresa kod zatvorenika (njih 27,8 % navodi to).

Prema istraživanjima (Henryques, 1982., prema Garcia Coll i sur., 1998.) glavna briga majki zatvorenica je fizička odvojenost od djeteta i nesudjelovanje u njegovom svakodnevnom životu. Majčinstvo je nesumnjivo središnji aspekt života žene i najvažniji izvor osobnog identiteta (Arendell, 2000, prema Čudina Obradović i Obradović, 2003.). Za majku briga, njega, zaštita i odgoj djeteta predstavlja sreću i osobno ispunjenje koju Čudina Obradović i Obradović (2003.) nazivaju majčinskom praksom te smatraju da je ona srž majčinske uloge.

CILJ I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Problematika majki zatvorenica još je nedovoljno istražena tema. Oskudna literatura i nedostatak znanstvenih istraživanja koja se bave obiteljima s maloljetnom djecom suočenima s majčinim izdržavanjem kazne zatvora, govore u prilog tome. Kako je socijalni rad profesija koja zastupa i promiče ljudska prava, a svoje djelovanje i postupanje u obiteljskim stvarima temelji na najboljem interesu djece, tako je situacija odvajanja djeteta od majke zbog majčinog izdržavanja kazne zatvora u fokusu djelovanja socijalnih radnika. Sve navedeno bilo je temelj i motiv za postavljanje cilja ovog istraživanja.

Cilj istraživanja je dobiti uvid u osobno iskustvo majčinstva i boravka u zatvoru te dostupne izvore podrške majkama koje izdržavaju kaznu zatvora u Kaznionici u Požegi.

Kako bi se ovaj istraživački cilj ostvario, postavljena su dva temeljna istraživačka pitanja:

- Što majke zatvorenice percipiraju kao glavne izazove svog roditeljstva za vrijeme izdržavanja kazne zatvora?
- Koji su dostupni izvori formalne i neformalne podrške majkama u zatvoru?

Ova istraživačka pitanja razrađena su kroz pitanja polustrukturiranog intervjua (vidjeti Prilog 1).

METODA

Kako bi se ispunio cilj istraživanja podaci će se prikupljati putem kvalitativnog istraživanja. Milas (2009; 49) tvrdi da “kvalitativne metode nude razumijevanje pojava isključivo na pojedinačnim slučajevima ili manjim skupinama srodnih pojedinaca.” S obzirom da je u fokusu ispitivanje i proučavanje osobnog iskustva pojedinaca, kvalitativno prikupljanje podataka smatra se najadekvatnijom metodom za ovakvo istraživanje.

UZORAK

Prilikom odabira sudionika koji će sudjelovati u istraživanju korištena je neprobabilistička metoda prigodnog uzorka (Milas, 2009.), iz razloga jednostavnosti i dostupnosti jedinki koje čine uzorak. S obzirom da je svrha istraživanja dobiti opise i uvid u osobna iskustva majki u zatvoru, prigodni uzorak smatra se najprikladnijim izborom. S obzirom da je Kaznionica u Požegi jedina takva vrsta kaznene ustanove za žene na području Hrvatske, postupak uzorkovanja se primjenjivao na zatvorenice smještene u Požegi te se po principu dostupnosti i dobrovoljnosti prigodno odabranih jedinka složio jedinstveni uzorak za ovo istraživanje. Odabir sudionika koji će ući u uzorak izvršen je u suradnji studentice koja provodi istraživanje i stručne osobe u Kaznionici koja je prilikom provođenja istraživanja bila u ulozi asistenta i suradnika. Slabost prigodnog uzorkovanja u kontekstu ovog istraživanja može se ogledati u činjenici da bi se se i najmanjom promjenom u uzorku dobili različiti rezultati, ali kao što je i prethodno navedeno, ovo istraživanje jednako cijeni svako iskustvo te mu je to i svrha, prikupljanje različitih osobnih iskustava. Vrednovanje iskustava i uopćavanje istih na cjelokupnu zatvorsku populaciju na području Republike Hrvatske ili šire nije niti cilj istraživanja. Isto tako, treba uzeti u obzir i eventualnu subjektivnost stručnog radnika prilikom

sudjelovanja u sastavljanju uzorka. U tom smislu stručni radnik svoj odabir sudionica za formiranje uzorka temeljio na svom profesionalnom radnom iskustvu i upoznatosti sa svakom pojedinom zatvorenicom u kontekstu njihove otvorenosti za suradnju i spremnosti za sudjelovanje u istraživanju. Uzorkovanje je djelomično bilo ograničeno i pravilima kretanja unutar Kaznionice s obzirom na vrstu odjela prema stupnju otvorenosti.

Uzorak na kojemu je provedeno istraživanje obuhvaćao je 8 punoljetnih ženskih osoba, majki maloljetne djece koja ne borave s njima u zatvoru, a koje se u trenutku provođenja istraživanja nalaze u Kaznionici u Požegi na izdržavanju kazne zatvora, neovisno o vrsti i dužini kazne. Prema formalno-pravnom statusu sve sudionice imaju status zatvorenice - osobe na izdržavanju kazne zatvora zbog počinjenja kaznenog djela. Sve sudionice izdržavaju kaznu zatvora u Kaznionici u Požegi kao jedinog kaznenog tijela u kojem žene mogu izvršavati kaznu zatvora na području Republike Hrvatske.

Dob sudionica istraživanja kreće se u rasponu od 25 do 55 godina starosti. Tri sudionice su u Kaznionici do trenutka provođenja istraživanja provele manje od godinu dana, tri između jedne i tri godine, i dvije sudionice su na izdržavanju kazne od tri do šest godina. Po pitanju etniciteta uzorak je heterogen, a uključuje pripadnice i većinskih i manjinskih skupina.

Struktura sudionica po broju, spolu i dobi djece također je raznovrsna, većina, odn. njih sedam, ima više od jednog djeteta, dok ih polovica ima više od četiri djeteta. Njih osam su majke sveukupno trideset i troje djece, s prosjekom od 5,5 djece po majki, što nam govori o izrazitoj zastupljenosti mnogobrojnih obitelji u kontekstu roditeljstva u zatvoru.

Po pitanju bračnog statusa, jedna sudionica je u postupku brakorazvodne parnice, četiri su u braku, dvije sudionice su razvedene dok jedna nema partnera. Po obrazovnom statusu nešto su homogenije, sve imaju određen stupanj obrazovanja; većina njih ima srednju školsku spremu, manji dio završenu osnovnu školu i dio visoku školsku spremu. Po pitanju radnog statusa, većina ih je bila zaposlena prije izdržavanja kazne zatvora, manji dio sudionica su bile kućanice i domaćice, dok je dio njih bio ili član obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva ili samostalni voditelj vlastitog obrta.

S obzirom da istraživanje nije usmjereno na usporedbe i traženje razlika u odgovorima sudionika različitih sociodemografskih obilježja, već isključivo na osobna iskustva majki kojima je zajedničko tek da imaju djecu koja ne borave s njima u Kaznionici, raznovrsnost i heterogenost sudionica po navedenim sociodemografskim obilježjima smatra se poželjnim radi osiguranja raznolikosti i bogatstva prikupljenih podataka.

POSTUPAK

Istraživanje se provodilo u Kaznionici u Požegi, dana 30. lipnja 2014. godine za potrebe izrade diplomskog rada studentice diplomskog studija na Studijskom centru socijalnog rada pri Pravnom fakultetu u Zagrebu, a u suradnji i sa suglasnošću Uprave Kaznionice u Požegi. Da bi se istraživanje realiziralo prethodno je bilo potrebno od Ministarstva pravosuđa Uprave za zatvorski sustav, ishoditi Suglasnost za provođenje istraživanja i Suglasnost za pohranu prikupljenih podataka putem diktafona. Sve Suglasnosti prikupljene su tijekom svibnja i lipnja ove godine.

Način na koji su se prikupljali podaci je tehnika polustrukturiranog intervjua, s unaprijed pripremljenim pitanjima koja su se postavljala zatvorenicama tijekom intervjua. Pitanja su se odnosila na dužinu boravka u Kaznionici, broju djece, načinima i učestalosti održavanja kontakata, djetetovim osjećajima, reakcijama i ponašanjima, isto tako i majčnim emocijama i razmišljanjima, zatim pitanja o uspjesima i neuspjesima u izvršavanju majčinske uloge, podršci obitelji, stručnog osoblja i sustava, pitanja o idejama, prijedlozima i porukama u kontekstu majčinstva u zatvoru (vidjeti Prilog 1).

U postupku prikupljanja i obrade podataka, te pripreme samog istraživanja, posebna pozornost posvećivala se etičkim aspektima. Neposredno prije početka provedbe istraživanja svim sudionicama podrobno je objašnjena svrha istraživanja te njihova uloga u cjelokupnom postupku.

S obzirom na delikatnost teme i vrstu institucije u kojoj je istraživanje provedeno, svim zatvorenicama osigurana je zaštita identiteta i svih ostalih osobnih podataka, a naročito je izražen element dobrovoljnosti za sudjelovanje u istraživanju i pristanak na pohranu njihovih izjava. Intervjui su se pohranjivali diktafonom u obliku tonskog zapisa, za što je prethodno bila pripremljena Izjava o suglasnosti (vidjeti Prilog 2). Svaka zatvorenica je neposredno nakon upoznavanja sa istraživačem i svrhom istraživanja, a prije početka samih intervjua, vlastoručno potpisala Izjavu o suglasnosti. Zbog anonimnosti osobnih imena potpisane Izjave o suglasnosti pohranjene su u Upravi Kaznionice u Požegi te se iz etičkih razloga neće prilagati u ovom radu.

Neposredno prije početka provedbe intervjua sve sudionice okupljene su u zatvorskoj knjižnici gdje se obavio uvodni dio i upoznavanje. U tom razgovoru sudionicama su dane sve potrebne informacije i ponuđena mogućnost odustajanja od sudjelovanja u istraživanju u svakom trenutku. Također sve sudionice upoznate su s mogućnošću odbijanja pohrane intervjua u obliku tonskog zapisa. Nakon uvodnog dijela, svih osam zatvorenica pristalo je na sudjelovanje u istraživanju te su sve potpisale Izjavu o suglasnosti za tonsko snimanje. Nakon uvoda slijedilo je intervjuiranje svake sudionice zasebno. Svi intervjui obavljani su u prostorijama zatvorske knjižnice. Intervjuima je prisustvovala stručna suradnica Kaznionice, na zahtjev Uprave Kaznionice. Intervjui su sveukupno trajali 3,5 sata, s kraćom pauzom. Dužina intervjua kretala se od 9 do 24 minute, s prosjekom od 13 minuta po intervjuu.

OBRADA PODATAKA

Prikupljeni podaci obrađivali su se tematskom analizom sadržaja (TCA). Tematska analiza sadržaja je deskriptivna prezentacija prikupljenih kvalitativnih podataka koji imaju formu tekstualnog transkripta prikupljenih putem intervjua ili neki drugi tekstualni oblik (Anderson, 2007). Sukladno postavkama metode, podaci prikupljeni u ovom istraživanju oblikovani su u jedan opsežni transkript, što ga čini pogodnim materijalom za odabranu vrstu obrade podataka. Iz transkripta se grupiraju zajedničke i slične izjave sudionika koje se mogu objediniti u jednoj smisljenoj grupi. Nazivi tema se moraju naslanjati na stvarne izjave sudionika, iako grupiranje i kreiranje tema zahtjeva određenu, minimalnu razinu interpretacije. U ovom dijelu ne smiju biti prisutni istraživačevi osobni doprinosi, već se isključio identificira,

i jednim dijelom interpretira, sudionikov doprinos, odn. njegove izjave. Autorica u svojim uputama koje daje za pravilnu obradu podataka metodom tematske analize sadržaja upućuje istraživača na obilježavanje teksta markerima radi bolje preglednosti i kako bi se iz transkripta izdvojili svi relevantni podaci za istraživačka pitanja i cilj istraživanja (Anderson, 2007.).

Isti princip upotrijebit će se za obradu podataka dobivenih u ovom istraživanju. Zatim će se relevantne i bitne činjenice grupirati u manje jedinice koje se dalje po sličnosti i pripadanju istim područjima vežu u polja. Prema tome svako polje sastojat će se od manjih jedinica te će dobiti svoj naziv. Tako kreirano polje čini jednu kategoriju ili temu relevantnu za dobivanje odgovora na istraživačka pitanja.

REZULTATI I RASPRAVA

Prikupljeni i obrađeni rezultati u ovom istraživanju odgovaraju na postavljena istraživačka pitanja te predstavljaju osobno iskustvo majki zatvorenica. Prvi dio rezultata sadržava podatke o izazovima roditeljstva s kojima se suočavaju majke na izdržavanju kazne zatvora u Kaznionici u Požegi. Sve izjave sudionica istraživanja koje potkrepljuju dobivene nalaze o prisutnim izazovima roditeljstva nalaze se u Prilogu 3. Drugi dio rezultata daje uvid u izvore formalne i neformalne podrške koji su dostupni majkama u Kaznionici. Izjave sudionica u kojima se one izjašnjavaju o dostupnim izvorima podrške nalaze se u Prilogu 4.

IZAZOVI RODITELJSTVA S KOJIMA SE SUOČAVAJU MAJKE ZATVORENICE

Majke zatvorenice suočavaju se s različitim izazovima svog roditeljstva za vrijeme izdržavanja kazne zatvora. Uspješno održavanje kontakata s djetetom i identifikacija djetetovih specifičnih osjećaja i ponašanja predstavljaju neke od izazova majčinstva. Izazovi su prisutni i u području ispunjavanja majčinske uloge u pogledu odgoja i zaštite djeteta, održavanja stabilnog odnosa s djetetom nakon promjenjenih stambenih, ekonomskih i socijalnih uvjeta poput mjesta stanovanja, promjene djetetovog skrbnika i dodatnog financijskog opterećenja obitelji.

Sudionice istraživanja navode izazove s kojima se suočavaju u ostvarenju svoje roditeljske uloge:

- Otežano održavanje kontakta s djetetom
- Majčinstvo obilježeno teškim osjećajima
- Majčina percepcija djetetovih potreba i osjećaja
- Teška materijalna situacija i psihosocijalna klima u obitelji
- Promijenjene mogućnosti ispunjavanja majčinske uloge
- Pronalaženje alternativne skrbi za dijete

OTEŽANO ODRŽAVANJE KONTAKTA S DJETETOM

Jedan od izazova roditeljstva s kojima se suočava majka u zatvoru je održavanje kontakta s djetetom tijekom izdržavanja kazne. Majčin kontakt s djetetom naglo je preoblikovan iz svakodnevnog i stabilnog u kontinuiranu separaciju i posljedično znatno teže održavanje kontakta kroz drugačije oblike od onih na koje je dijete naviklo dok je živjelo s majkom u istom kućanstvu i obiteljskoj sredini. Sudionice navode različite oblike komunikacije sa svojom djecom koje prakticiraju u Kaznionici. Od najučestalijih oblika tu su telefonski pozivi i pisma. Potom slijedi fizički susret s djetetom koji se manifestira u dva oblika, susret s djetetom u Kaznionici kroz posjet djeteta majci i kontakt s djetetom tijekom korištenja pogodnosti izlaska na vikend, ili u mjesto u kojem se nalazi Kaznionica ili u mjesto prebivališta zatvorenice.

Sve sudionice telefonski kontaktiraju sa svojom djecom. Većina njih održava telefonski kontakt na svakodnevnoj razini ili barem nekoliko puta tjedno: “...telefonski se čujemo svaki

drugi dan i vikendima...“ (4), “...često ih zovem, kak’ imam telefon...“ (6), “...komunicirali smo isključivo putem telefona...“ (8), “...a pozivi, 2, 3, 4 x dnevno.“ (3)., “...svaki drugi dan ih obavezno telefonski zovem.“ (4). Sudionice uz telefonsku komunikaciju navode i komunikaciju s djecom putem pisama: “...svakodnevno telefonom i pismima...“ (7), “...svaki dan telefonski, pismima...“ (5).

Većina sudionica je u jednom dijelu svog boravka u Kaznionici koristila pogodnost izlaska u grad s obitelji ili izlaska u mjesto prebivališta. Učestalost varira, jer svaka zatvorenica ostvaruje svoju pogodnost ovisno o dužini kazne, vladanju, vremenu izdržane kazne i stručnoj procjeni voditelja tretmana. O korištenju pogodnosti svjedoče slijedeće izjave: “...imala sam posjetu, u grad sam išla.“ (2), “...sad kad imam pogodnosti, odlazim doma, imala sam jedan izlazak u grad...“ (1), “...idem svaki vikend kući.“ (3), “...a ja 2 x mjesečno idem kući na vikende.“ (5), “...sad se viđamo u *, sad ja izlazim na vikende.“ (8), “...odlaskom na vikende.“ (3).

Kad je u pitanju onaj najosjetljiviji oblik komunikacije, posjeta djeteta u zatvoru, mišljenja i prakse su podijeljene, kako struke, tako i samih zatvorenica. Iz izjava sudionica vidimo da ne postoji kombiniranje ostvarenih pogodnosti izlaska iz zatvora i korištenja zakonskog prava djeteta na posjetu majke u zatvoru. Sudionice navode ili-ili situaciju, ili one idu kući, ili su djeca dolazila u posjetu prije ostvarenja majčine pogodnosti izlaska, ili ne koriste niti pogodnosti jer ih nisu ostvarile, a niti zakonsko pravo da dijete dođe u posjetu. O tome nam svjedoče njihove izjave:

- “...djeca ne dolaze ovdje, to je moj izbor...ali dolazili su u posjetu dok ja nisam ostvarila pravo na vikende, i naravno da smo iskoristili to, svaki tjedan su dolazili“ (3),
- “Svaki put dok nisam imala izlaske...svaki tjedan su obavezno dolazili u posjete.” (5),
- “Od kad ja imam vikende više ne dolaze tu...“ (3),
- “...nakon toga sam ja dobila vikende i poslije oni više nisu dolazili.“ (4).

Jedna zatvorenica, koja inače nema pravo na pogodnosti, u jednom navratu koristila je i pogodnost odlaska na vikend zbog izvanredne situacije u obitelji što predviđa Zakon o izvršenju kazne zatvora (NN 150/13, čl. 128): “Jedino sam dobila jedan izvanredni vikend zbog problema nekakvih.“ (6).

Neke studije su došle do rezultata da više telefonskih poziva između majke i djece, bez prakse viđanja i posjeta, doprinosi tome da majke percipiraju svoj odnos s djecom kao pozitivniji i kvalitetniji (OCD, 2011.a). To bi se moglo objasniti prednošću djetetovog stresa uzrokovano kontinuiranim boravkom u zatvorskom okruženju tijekom posjeta roditelju, uvijek ponovnim napuštanjem i pozdravljanjem s roditeljem pri završetku posjeta, otežanim ili gotovo nemogućim povezivanjem negativnog zatvorskog okruženja s dobrom i pozitivnom slikom koju dijete ima o svojoj mami. U telefonskim pozivima nema vizualne slike zatvora, nema ćelija, ključeva, uniformiranih policajaca, stroge procedure, velikih i zaključanih vrata i sigurnosnih portii, ukratko nema toliko barijera za roditeljevo društvo i prisutnost. U telefonskim razgovorima, pogotovo kada su u tolikoj mjeri učestali i redoviti da prijeđu

u naviku, barijere gotovo da ne postoje. U takvoj situaciji roditelj priča, smije se i plače, prisutan je iako ih zapravo dijele kilometri udaljenosti. Postavlja se pitanje koliko je takav način dugoročno održiv te koliko je zaista moguće ispunjavati roditeljsku ulogu preko telefonskog uređaja. Bitno je biti svjestan i mogućih nepoželjnih posljedica takvog načina održavanja kontakta kao što je gubitak prisnosti i potrebe za fizičkim dodiranjem ili zagrljajem, stvaranje virtualnog svijeta bez pravih osjećaja i društvenosti. Isto vrijedi i za buduće tehnološke metode koji se još ne prakticiraju u požeškoj Kaznionici. Dallaire i suradnici (2011.) u svojim preporukama za održavanje kontakata roditelja i djece navode uvođenje video posjeta putem računala i internetske mreže kao ekonomski najisplativije metode, čime se istodobno osigurava i vizualni kontakt među sugovornicima.

Jedna sudionica je u Kaznionici nekoliko godina, i u navođenju učestalosti viđanja s djecom izjavljuje: *“Dva puta od kad sam ovdje smo se vid’li, zbog financijske...malo je teško, i zbog prijevoza.”* (2). Druga sudionica navodi da je vidjela svog sina nakon godinu i 5 mjeseci, nakon što je ostvarila pogodnost i izašla iz zatvora kući na vikend, te pri tome izjavljuje: *“...jer ja nisam željela da on dođe tu.”* (8). Još jedna sudionica je svoju djecu zadnji put vidjela prije godinu i pol dana: *“...kada sam došla ovdje nisu mi dolazili u posjetu jer smo se tako dogovorili, s obzirom radi financijske situacije”* (7). Još jedna majka svjedoči o svom osobnom izboru da ju djeca ne posjećuju u zatvoru: *“Djeca ne dolaze ovdje, to je moj izbor...”* (3). Još nekoliko njih navodi da djeca niti jednom nisu bila u posjeti: *“...djeca nisu dolazila ovdje.”* (1), *“...i ne dolaze ovdje jer im je dalek put.”* (2), *“Teško oni mene mogu posjetiti...djeca nikako nisu bila tu, jer teško je kad nema prijevoza”* (6).

Vidimo da većina djece zapravo ne posjećuje svoje majke u zatvoru. Čak pet sudionica navodi da je to njihov vlastiti izbor, od njih pet dvjema majkama su djeca dolazila u posjetu prije nego su one ostvarile pogodnost izlaska na vikend. Tri sudionice navode da im put od djetetovog prebivališta do Kaznionice predstavlja nepremostivo financijsko opterećenje. Tri majke tijekom svog izdržavanja kazne nisu primile niti jedan posjet svog maloljetnog djeteta. Jedna po svom vlastitom izboru, jedna navodi zajednički dogovor s djecom, dok jedna spominje nedostatak novčanih sredstava kao razlog djetetova neposjećivanja majke.

Razlozi su miješane prirode, tamo gdje je osjećaj srama i krivnje izraženiji, a potreba za zaštitom djeteta veća, tamo je prisutan dobrovoljni izbor majke da ju dijete ne posjećuje u zatvoru dok nekim sudionicima problem predstavljaju skroman obiteljski budžet, geografska udaljenost i prometna nepovezanost mjesta prebivališta obitelji i mjesta izdržavanja kazne zatvora.

Tijekom 2012. godine u zatvorskom sustavu bilo je ukupno 2213 zatvorenika i maloljetnika roditelja koji su tijekom godine primili 9 68 posjeta svoje maloljetne djece. Prema gruboj matematici, svatko od 2213 roditelja zatvorenika je primilo u jednoj godini 4 posjete svoje djece. Naravno, treba uzeti u obzir ukupnu dužinu kazne jer nisu svi zatvorenici cijelu godinu u zatvoru. Radi se o začuđujuće niskom broju ostvarenih posjeta, s obzirom da zakonodavac daje pravo djetu na posjetu jednom tjedno (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 150/13, čl. 117, st. 2). Zanimljivo je usporediti podatke za Hrvatsku s podacima inozemnih država.

Prema podacima škotske pravobraniteljice za djecu u 2007. godini u vremenskom periodu od sedam dana u škotskim zatvorima ostvareno je 4313 posjeta, koji su uključivali 1460 djece. Usporedbe radi, djeca su činila oko 15 % svih posjetitelja (Scotland's Commissioner for Children and Young People, 2008, prema Gabelica Šupljika, 2009.). Podaci kojima raspolaže pravobraniteljica za djecu pokazuju da je u tri mjeseca 2008. godine, od travnja do srpnja, ostvareno ukupno 1 456 posjeta maloljetne djece roditeljima zatvorenicima (Gabelica Šupljika, 2009.). Iako se Škotska i Hrvatska po mnogočemu razlikuju, počevši od broja stanovnika koji je za jedan milijun veći u Škotskoj, pa sve do uređenja zatvorskog sustava, razine kriminaliteta i broja zatvorenika osuđenih na kaznu zatvora, enormne su razlike između ove dvije europske zemlje po pitanju posjeta djece roditeljima u zatvoru.

Garcia Coll i sur. (1998.) navode da majke, koje dugo vremena ne vide svoje dijete, zadržavaju intenzivan osjećaj majčinstva unatoč tome što im djeca nisu u blizini. Također, autori navode intenzivnu potrebu za zaštitom djeteta kao objašnjenje za majčin vlastiti izbor neviđanja djeteta.

Neka od mogućih objašnjenja mogu se odnositi i na majčino izbjegavanje suočavanja s djetetovom tugom i svim nelagodnim osjećajima koji bi se mogli manifestirati prilikom dolaska djeteta u zatvorsko okruženje. Također, moguć je sram i neugoda te popratni osjećaj roditeljske nekompetencije. Posebno teško može biti ponovno napuštanje djeteta nakon završetka svakog posjeta, odn. odlazak djeteta nakon isteka vremenskog roka za posjetu, pozdravljanje i opraštanje djeteta i majke.

Dilema koje se otvara je treba li društvo poštivati majčin osobni izbor da dijete ne dolazi u posjetu, ili je takav izbor potrebno označiti kao uskraćivanje djetetovog prava na dostojan obiteljski život. Kojoj god mogućnosti se priklonili, potrebno je stvoriti takvu atmosferu u zatvorima i kaznionicama u kojima će majčin izbor, u okviru financijskih mogućnosti, biti upravo redovit posjet i susreti s djetetom. Tek u ostvarenju takve klime možemo kritično pristupiti majčinom izboru kakav god on bio.

U razmatranju fenomena djetetovog neposjećivanja majke u zatvoru, mogu se u obzir uzeti još neki aspekti. Djetetova posjeta majci u zatvor je njegovo zakonsko pravo, a o tome ipak odlučuju druge osobe, doduše njima najbliže, njihove majke. U kritičnost majčinog izbora potrebno je uključiti okolnosti na strani majke poput doživljaja odbačenosti, separacije od obitelji, stresa, popratnih osjećaja srama i grižnje savjesti, a posebno krivnje jer su svojoj djeci uskratili 'normalni' obiteljski život kakav su imala prije majčina izdržavanja kazne zatvora. Tu je često prisutno i stvarno ili percipirano isključivanje od strane društva, sustava, okoline te sve to skupa vodi k tome da se majka u svom izboru odlučuje za nekorištenje prava na posjete.

U pitanjima u kojima se sudionice tražilo da opišu susrete sa svojom djecom dobiveni su najdijeljeniji iskazi, a vidljivi su iz slijedećih citata:

- *“Bila sam presretna kad su došli, i prezadovoljna, i nisam mogla vjerovati kako su rasli, stalno sam gledala u njima...kad smo bili ovdje u posjeti...stalno su gledali u mene, stalno su me grlili“.* Ista sudionica je mislila da je najmlađe dijete, koje je bilo vrlo malo

kad je majka otišla u zatvor, neće prepoznati ali nakon toga iskazuje: “...na kraju se ipak približila i zagrlila me.” (2),

- “Pa susreti su vam ...susreti su lijepi, uzbudljivi ...vrijeme nam prolazi u razgovoru, malo igre, maženja...” (4).

Majke su opisivale i susrete sa svojom djecom i obiteljima u Požegi, koje su koristile kao pogodnost izlaska u mjesto Kaznionice. Opisi su sadržani u slijedećim citatima:

- “Prvi taj izlazak u grad je bio ono uzbuđenje, i s njegove strane i s moje strane, znači u tih par sati hoćeš svašta napraviti, a ne stigneš...ali već tim izlaskom za vikend to strašno puno mijenja stvari...” (8). Ista sudionica opisuje i provedeno vrijeme kod kuće za vikend: “...to vrijeme koje provedemo, pokušavamo provest na najbolji mogući način, znači isključivo sam s njim od 0 do 24 ...ja sam sebi sve podredila tom izlasku na vikend, da udovoljim njegovim željama...” (8).

Konačno, svatko je individua za sebe, a ono što bi se moglo uopćiti na cjelokupnu populaciju roditelja u zatvoru daje Gabelica Šupljika (2008; 15) koja navodi da: “bez obzira na prirodu kaznenog djela i kaznenopravni status, svaki roditelj zatvorenik želi biti dobar i odgovoran roditelj koji će održavati odnos sa djetetom kroz dozvoljene kontakte u zatvoru.”

Iz dobivenih podataka vidimo da ova konstatacija tek djelomično vrijedi za nalaze ovog istraživanja u kojem je uočena očita nesklonost majki prema posjetama djece u zatvoru. To ne pobija nužno njihovu istinsku želju i potrebu da budu dobre majke svojoj djeci. U ovom dijelu održavanja kontakata iskazale su svoju roditeljsku brigu na druge načine, od svakodnevnih telefonskih poziva upućenih djeci, pisanjem pisama, očitovanjem sreće i zadovoljva zbog korištenja pogodnosti izlaska na vikend, a posebno živopisnim opisima susreta s djecom.

MAJČINSTVO OBILJEŽENO TEŠKIM OSJEĆAJIMA

Kao glavni osjećaji u paleti emocija majki zatvorenica nameće se krivnja, odbačenost ili stigma i od strane obitelji i od strane društva u. Prisutan je i osjećaj težine i tuge, a kod nekih zatvorenica uočen je i strah. Većina njih navodi određenu razinu anksioznosti i kod sebe i kod djece prilikom susreta. Kao zasebna kategorija prisutna je ambivalencija po pitanju informiranosti djeteta o majčinom zatvoreničkom statusu, a posebno skrivanje istine od djeteta kao vrlo specifično postupanje majke uslijed različitih osjećaja koje je donijelo izdržavanje kazne zatvora.

Sve sudionice svjedoče o očiglednim promjenama koje su uslijedile nakon odlaska od kuće zbog izdržavanja kazne zatvora: “Sve je drugačije, sve, kompletno, iz temelja vam mijenja život...” (3), “Manje se družimo, manje ja njemu mogu pomoći u vezi škole...ali nije to to kad ti nisi s djetetom uživo.” (5), “Prvih 6, 7 mjeseci je bilo baš šokantno, uvijek su plakali preko telefona, onda bih ja pokušala ne plakati, biti hrabra...” (7).

Sve sudionice su složne kada je u pitanju osjećaj krivnje i grižnje savjesti zbog počinjenja kaznenog djela, separacije od obitelji i dovođenja djeteta i obitelji u vrlo stresnu i

traumatičnu situaciju. Na pitanja o pojavi nelagodnih osjećaja sudionice navode: *“Krivnja... krivnja jer sam ovdje i jer sam razdvojena od svoje djece.”* (1), *“...ne mogu ja sad kriviti nekog drugog za mene, jer ja sam kriva...”* (2), *“Uff, teško je...baš mi je krivo, ono, teško mi je, trebala sam to drugačije reagirati, ne bi do toga došlo. Ja se osjećam kriva što sam to dozvolila, što su me odvojili od njih...”* (4), *“Mislim da mi to sve skupa nikako nije trebalo, osjećaj krivnje definitivno. Strašno. I svakodnevno.”* (8).

Prethodno u tekstu je navedeno da neke majke svjesno svojom voljom, ili u dogovoru s djecom kako one navode, drže svoju djecu podalje od zatvorskog okruženja na način da ne koriste njihovo pravo na tjedne posjete zatvoru. Nekada se ti razlozi objašnjavaju nedostatkom novčanih sredstava za prijevoz do zatvora, a nekada su oni isključivo majčin izbor koji u pozadini ima osjećaje srama i straha, prvenstveno od stigmatizacije koju bi dijete moglo doživjeti u svojoj okolini: *“...i da to ne ode dalje, jer me bilo strah kako će okolina, djeca i majke i očevi kad saznaju to, da ga ne bi isključili, možda krivi pogled...”* (8).

Iako se sretne kad ih vide, majke iskazuju pojavu teških osjećaja tijekom susreta: *“...teško je to, emocije je inače jako teško opisivati jel, tako da...svaki (susret) je bio bolan.”*(3), *“Tužno, jako tužno...”* (1), *“Prekrasno, i dirljivo, i plačljivo i tužno... svi su vezani za mene, ali najmlađi sin najviše, dirljivo je, plače on plačem ja.”* (5). Majka s više djece navodi da su joj posjete čak bile teške i naporene, jer su uvijek svi dolazili, i nije se mogla svakome posvetiti koliko je htjela: *“...naporno je, kratko vrijeme, pogotovo kad ih je puno, to da su možda pojedinačno dolazili.”*(3), *“...e da sam mogla nasamo sa svakim biti.”*(4).

Sudionicama su se postavljala pitanja o njihovim osjećajima koji se pojavljuju tijekom boravka u zatvoru, što je rezultiralo različitim navodima o narušenom psihičkom stanju i intenzivnim osjećajima tuge i težine. U tom smislu sudionice svjedoče: *“...tuga i težina, samo to.”* (2), *“Ja se osjećam dosta loše...”*(4), *“Jako sam tužna tu, ne mogu se ni nasmijati, ja jednostavno...uvijek su mi misli vani, doma.”* (6), *“Ne osjećam se dobro...”* (8).

Garcia i sur. (1998.) smatraju da zatvor donosi sram i neugodu te ne čudi činjenica da se zatvorenički status krije ili ne priznaje, a kao dominantni osjećaj žena i majki u zatvoru navodi krivnju.

Ne postoje dileme oko pojave neugodnih osjećaja vezanih uz okolnost izdržavanja kazne zatvora. Ono o čemu bi se moglo raspravljati su način nošenja i suočavanja sa paletom neugodnih i teških osjećaja samih zatvorenica te najadekvatniji pristupi stručnjaka zatvorenica koje su izrazito depresivne i tužne. Pojavi dugoročno teških osjećaja kod žena u zatvoru, koje su k tome još i majke, treba pristupiti ozbiljno i prevenirati otežavanje već dodijeljene zatvorske kazne. U konačnici, uz zadovoljniju majku i dijete će biti sretnije što svakako treba uzeti u obzir.

Uz prisutnost različitih psiholoških simptoma Garcia i sur. (1998.) navode i da puno majki pati od posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) koji se ne prepoznaje, a pogotovo ne liječi te da ih se smatra “ludima“, depresivnima i nasilnima iz krivih razloga. Autori navode

da PTSP ima duboke implikacije za majčinsku ulogu te naglašavaju potrebu rane intervencije i s majkama, ne samo s djecom. Isto tako, navode i 'emocionalno gašenje' zatvorenica kao mehanizam preživljavanja u zatvoru. Potrebno je upravo suprotno, emocionalno paljenje, osnaživanje i rehabilitacija majki zatvorenica. Isti autori smatraju da je recept za poboljšanje pristupa dopustiti ženama u zatvoru da govore i tako saznati koje su njihove istinske potrebe.

Pilja (2009.) u svom razmatranju krivnje navodi da krivnja kao emocija nije ni pozitivna ni negativna. Isti autor navodi da su anksioznost i krivnja bitne emocije za razvijanje psiholoških obrambenih mehanizama.

Na pitanje kako je to biti majka u zatvoru, sve sudionice kao odgovor su koristile jedinstvenu riječ teško u kombinaciji s vrlo izraženom neverbalnom komunikacijom, suzama u očima. O majčinstvu u zatvoru sudionice svjedoče: "...teško, jako teško..." (1), "Vrlo teško i bolno." (3), "Pa teško je dosta, jako teško." (5), "...teško, grozno..." (6), "grozno je i ne bit' majka i bit' u zatvoru, a bit' majka i bit' u zatvoru je grozno od groznijeg." (8), "Jako je bolno, teško i jedva to izdržim." (6), "Moji osjećaji su ogromni prema djeci..." (5). Jedna sudionica izražava i osjećaj straha: "...strah da se nešto doma ne dogodi, kako će oni sve to, šta oni proživljavaju..." (6).

Iako su to emocije koje u čovjeku stvaraju nelagodu i potištenost, u konačnici iskustvo doživljenog osjećaja krivnje i tuge dovodi do rasta, promjene svijesti i razmišljanja, a vrlo vjerovatno i ponašanja. Mišljenja sam da se sve nelagodne emocije mogu iskoristiti za pozitivan rast samog zatvorenika tijekom stručnog tretmana, a posebno u postpenalnom periodu nakon protoka kazne zatvora.

MAJČINA PERCEPCIJA DJETETOVIH POTREBA I OSJEĆAJA

U ispitivanju majčine percepcije o djetetovim osjećajima i potrebama dobiveni su i iskazi o tome kakve osjećaje dijete pokazuje prema majci i, s druge strane, kakve osjećaje i ponašanja ono manifestira u svojoj okolini nakon majčinog odlaska u zatvor. Iako u ovom dijelu opisi nisu detaljni, pa ni dovoljno precizni za neku dublju analizu, iz dobivenih rezultata vidimo da su djeca i dalje vrlo privržena majkama, bez obzira na majčino počinjenje kaznenog djela i odsutnost, što majke živopisno potkrepljuju primjerima iz njihove svakodnevnice. Druga spoznaja koja se oblikovala u ovom dijelu je briga djece jednih o drugima te njihova izražena samostalnost i snalaženje u novonastaloj situaciji. Poseban dio odnosi se na majčino informiranje djeteta o njezinom zatvoreničkom statusu. U ovom dijelu dobiveni su iskazi o različitim percepcijama djetetove potrebe da ima informaciju o tome gdje mu se roditelj nalazi kad je odsutan.

Po pitanju osjećaja djeteta prema majci, sudionice su podijeljene. Tako jedna od njih iskazuje da dijete gaji osjećaj ljutnje prema majci: "...(ime djeteta) je najviše ljuta na mene... i stalno mi govori da ne radim gluposti što sam radila." (2). Ovo je jedina sudionica koja navodi osjećaj djetetove ljutnje prema majci, s napomenom da je sudionica recidivist po pitanju izdržavanja zatvorske kazne. Tek jedna majka priznaje da ima poteškoća u

komunikaciji sa djetetom: *“S mojom mamom bolje funkcionira, a prema meni je dosta zatvoren, pokušavamo tu komunikaciju riješiti, ali mislim da će to sad još ovaj period teško ići dok ja ne dođem doma“* (8).

Neke sudionice iskazuju prisutnost izražene djetetove potrebu za prisnošću s majkom te u tom smislu navode: *“...u biti iskorištavamo svaki momenat da se ne izgubi ta bliskost“* (3), *“Jako puno osjećaju, sve ovo vrijeme...mada su me mogli odbaciti moja djeca, ali nisu. Evo do zadnjeg su uz mene.“* (5), *“Osjećam potrebu, pogotovo kod te najstarije kćeri, kad kaže joj mama jedva čekam da dođeš, ne mogu više.“* (7), *“...stalno ispitivanje, kad ćeš doć, kad ćemo se vidjet, i kad dođeš onda ćemo ovo i ono.“* (8), *“Uvijek me pitaju kak mi je tu, šta radim, i dal mi je dosadno...željela bih da ih vidim, i oni bi mene željeli vidjeti, da vide gdje sam, i zainteresirani su kako to izgleda, oni misle da je tu ko u filmu, da je grozno, ja im kažem da to nije tako.“* (6).

Ove izjave su manifestacija djetetove bezuvjetne ljubavi prema roditelju. Unatoč doživljajima šoka, zbunjenosti i uznemirenosti, uzrokovanih upravo roditeljevim odsustvom zbog sukoba sa zakonom, dijete voli svog roditelja kakav god on zločin počinio i u kojem god zatvoru se nalazio.

Majke koje imaju više djece percipiraju prisutnost snage, složnosti i povezanosti kod svoje djece: *“...oni su vam jako samozatajni, i inače ne pokazuju svoje osjećaje...Oni sve proživljavaju kroz sebe, onak, čvrsti su u svemu tome...“* (3), *“Malo im je teško, ali dobro, dosta su složni, to je dosta velika sreća što su oni složni, jedni za druge brinu, jako su povezani“* (4), *“...povezalo ih je to.“* (4), *“A ovaj mlađi, vidim da on od njih kupi sve (od starije braće i sestara), upija sve od njih... nije toliko djetešce“* (7).

Ove izjave mogle bi se povezati sa prebrzim odrastanjem i pretjeranom zrelošću djece čiji roditelj je u zatvoru.

Neke majke iskazuju razliku u reakcijama i emocijama između djevojčica i dječaka. U tom smislu priklanjaju se tradicionalnom razmišljanju po pitanju rodne razlike u iskazivanju osjećaja. Sudionice navode da su primjetile razliku između sinova i kćeri: *“Dolazili su svi, jedino ovaj stariji nije dolazio...muškić je pa ne želi baš pokazivati previše emocija.“* (3), *“A stariji sin, on je muško, pa hajde...“*(4).

Vidimo da većina majki navodi samostalnost svoje djece i privrženost majkama koja je jednako prisutna i tijekom majčinog boravka u zatvoru. U budućnosti bi bilo zanimljivo ispitati tko je bio primarna figura privrženosti prije odlaska majke u zatvoru, otac, majka, ili pak netko treći, te kakav to ima utjecaj na daljnje održavanje odnosa kada majka ode u zatvor.

Zanimljivi su prikupljeni podaci po pitanju informiranosti djeteta o okolnostima uhićenja i upoznatosti sa činjenicom da majka boravi u zatvoru. Sudionice su u svojim razmišljanjima podijeljene, što nam govori koliko majke različito percipiraju djetetovu potrebu za informacijama i spoznajama koje se tiču roditeljevog mjesta boravka. Informiranje djeteta o

majčinom zatvoreničkom statusu i trenutnom mjestu boravka majke opada s djetetovom dobi. Što je dijete mlađe manja je vjerojatnost da će biti upoznato s činjenicom da mu je majka u zatvoru.

Neke majke navode da su djeca upoznata s oklonostima uhićenja i izdržavanja kazne zatvora: *“...dovoljno je da znaju, znaju vremenski koliko trebam biti i da sam tu gdje jesam.”* (3), *“Djeca znaju sve, tako da o tome mene oni ništa ne pitaju”* (5), *“Djeca znaju gdje sam ja, znaju istinu, nisam ih htjela lagati... bolje da znaju, kao i zbog čega, da to nije dobro što sam učinila...”* (6), *“...starija djeca...su znali od prvog dana.”* (4), *“...nemam ja šta kriti zašto sam ovdje u zatvoru...”* (2).

Suprotno od davanja informacije djetetu uočeno je specifično skrivanje činjenice izdržavanja zatvorske kazne od djeteta. U tom smislu majke navode: *“On ne zna gdje sam ja...možda će se pokazati jednog dana kao greška što nisam napravila tako da odma sazna, i da odma zna kamo idem, ali za sad još uvijek nekeko se drži pod kontrolom, nadam se da će tako i ostati.”* (8). Ista sudionica odmah i argumentira svoje postupanje: *“...kad sam došla tu i kad sam vidjela kako stvari funkcioniraju jednostavno nisam htjela da uopće to prolazi...To je bilo jedino i samo zbog njegove zaštite, ništa drugo”* (8).

Uz navedeno iskristalizirao se usko povezani fenomen skrivanja istine najmlađoj djeci koji je prisutan u iskazima više sudionica. Pri tome majke navode: *“...samo najmanja je još mala pa ne zna gdje se nalazim”* (2), *“...ovaj mali... mi njemu mama radi... muž je psihički bolesnik, pa mora obilaziti bolnice, i ja sam kao s njime (s ocem), ja njega čuvam, a sad kad je tata doma mama radi”* (4), *“najmanji još ništa ne zna...”* (4).

Gabelica Šupljika (2008: 16) u svom radu koji se bavi pregledom europskih iskustava na području roditeljstva u zatvoru zaključno navodi da: *“trećina djece zna istinu, trećini se govori neistina, a trećini se ne govori ništa.”* Ovako slikovito rečeno, djeluje zastrašujuće da su djeca zapravo suočena ne samo s traumom roditeljeve odsutnosti već i neposjedovanjem saznanja gdje se roditelj zapravo nalazi, ili o tome ima lažnu informaciju. U skladu s time Gabelica Šupljika (2008.) navodi da točna informacija o roditeljevom statusu zatvorenika djetetu neće olakšati život, ali će mu pomoći u suočavanju s traumatičnim iskustvom i kasnijim integriranjem takvog iskustva u svoj život i to u obliku pozitivnog rasta i učenja iz traumatične situacije. Na kraju krajeva, dijete će osjećati da je uključeno, da je ozbiljno shvaćeno i da nije predmet laganja i prikrivanja, već važan i ravnopravan akter u novonastaloj obiteljskoj situaciji.

Konvencija o pravima djeteta u čl. 9 govori da će država u situaciji odvajanja djeteta od obitelji zbog roditeljevog izdržavanja kazne zatvora, na podnesen zahtjev, pružiti roditelju, djetetu ili drugom članu obitelji, potrebne obavijesti o boravištu roditelja u zatvoru, osim kad bi pružanje takve obavijesti moglo štetiti dobrobiti djeteta. Vidimo da se smjernica za pravilno postupanje oslanja isključivo na djetetov najbolji interes i njegovu dobrobit.

TEŠKA MATERIJALNA SITUACIJA I PSIHOSOCIJALNA KLIMA U OBITELJI

Situacija financijske i materijalne bespomoćnosti te popratne negativne klime u obitelji, nakon što majka ode u zatvoru, postali su gotovo nepisana pravila za svaku obitelj koja se nađe u ovakvoj situaciji. Narušeni partnerski i obiteljski odnosi ispoljili su se kao bitan faktor, posebice kada su u pitanju supruzi i očevi, čije 'ispadanje' iz obiteljskog života gotovo da zabrinjava i istodobno iznenađuje. O narušenim partnerskim i očinskim odnosima svjedoče neke sudionice: *"Suprug se apsolutno ne brine za djecu, čak dapače, uznemirava ih...on stalno dolazi, bivši suprug, i ne da hoće vidjet dijete, nego jednostavno ih maltretira..." (7), uvijek imamo te neke malo duže razgovore...uvijek napomenem...da on uči na mojim greškama, i da živi za to dijete, i ja mislim da ne živi dovoljno... Prije nego što sam išla na izdržavanje kazne bili smo u nekakvim ajmo reć relativno dobrim odnosima, kad sam došla na izdržavanje kazne bili smo u nikakvim odnosima, i sad kad sam počela koristiti pogodnosti odlaska na vikend sad smo ajmo reć vratili se na nekakvu normalu da normalno komuniciramo, ... taj jedan period, od jedno godinu dana kako nismo komunicirali, za mene je bilo recimo jako strašno, neke stvari koje o djetetu doznajem preko majke, bi vjerovatno na drugačiji način saznala od njega, jednostavno moj princip meni nije dozvoljavao da ja njega nazovem i da uđemo u komunikaciju..." (8).*

Iz navedenog vidimo da majčin partner ili suprug igra posebnu ulogu u ovom kontekstu, u prethodno navedenim iskazima ona je negativnog karaktera. Partner i otac koji k tome preuzima i ulogu djetetovog skrbnika dok je majka u zatvoru postaje dodatno odgovoran za skrb oko djeteta i brigu za kućanstvo. Iz tog razloga mišljenja sam da bi društvo trebalo razviti specifičnu vrstu podrške majčinom partneru i djetetovom ocu, bili oni ista osoba ili ne. I ovdje je prisutna odgovornost za djelovanje u najboljem interesu djeteta. Tek osnažen i motiviran čovjek odgovorno će obavljati svoju roditeljsku skrb ili skrbničku brigu za dijete.

O nedostatku podrške partnera govori i Quinton (2004.), koji u kontekstu Velike Britanije specifično navodi da nitko od sudionika nikad nije niti dobio informaciju da postoje grupe pomoći koje okupljaju partnere osoba koje se nalaze u zatvoru. Kod većine je zamijećen nedostatak suradnje s bilo kakvim udrugama i institucijama koje pružaju ovakvu specifičnu vrstu pomoći i podrške.

Teška materijalna situacija obitelji je često izravno povezana s praksom posjeta djeteta roditelju u zatvoru. Sa smanjenim obiteljskim budžetima posjeti djece se vrlo teško realiziraju. O očitom nedostatku novčanih sredstava koja su potrebna za redovito posjećivanje djeteta majci u zatvor svjedoči nekoliko zatvorenica: *"...ali ima mama koje ne mogu, koje su daleko, i ne mogu si ni financijski priuštiti, bez obzira na satnicu...kad si vi ne možete satnicu iskoristiti zato što ste daleko" (3). "...otkad ja imam vikende...više ne dolaze tu, opterećenje im je." (5), "...teško oni mene mogu posjetiti...pošto nemaju niti prijevoza, i financijski je teško." (6), "...oni ne dolaze ovdje, jer im je dalek put, i zbog troškova, to bi bilo teško." (4), "...nisu mi dolazili u posjetu jer smo se tako dogovorili, s obzirom radi financijske situacije." (7),*

“...oni više ne dolaze ovdje. Čujte, mi živimo od poljoprivrede, to je jako teško, pa bi to bio preveliki trošak.“ (4), “...najviše financije su problem. Sad se ova mlađa kćer uspjela zaposliti, pa nekako lakše dišu, ali još nije to to dok ja ne dođem kući.“ (7).

Jelavić (2008.) navodi da centar za socijalnu skrb na temelju Zakona o socijalnoj skrbi može korisniku odobriti različite oblike pomoći, ovisno o životnim okolnostima. Centar može djetetu čiji roditelj izdržava kaznu zatvora, osigurati podmirenje troškova za prijevoz djeteta do mjesta zatvora u obliku jednokratne pomoći (čl. 46.). Jednokratna pomoć odobrava se korisniku kad on zbog trenutačnih materijalnih teškoća nije u mogućnosti podmiriti osnovne životne potrebe nastale zbog rođenja ili školovanja djeteta, bolesti ili smrti člana obitelji, elementarne nepogode i slično (Zakon o socijalnoj skrbi NN 157/13, čl. 46, st. 1). Centar djetetu može pomoći pružanjem socijalnih usluga kao što su savjetovanje i pomaganje te psihosocijalna podrška (čl. 74.).

Posebna kategorija koja se ispoljila, a koja zahtjeva posebnu pozornost zbog niza specifičnih obilježja, je majčino zatvaranje u komorbiditetu sa psihičkim oboljenjem ili ovisnošću članova obitelji. O ovakvim kombinacijama svjedoče dvije sudionice: “...da sam dugogodišnji ovisnik bila, znači imala sam jako negativnih strana u svom životu...imala sam nekakav, nazovimo to dvostruki život” (8), “...muž je psihički bolesnik, xy. godine smo oboje bili pravomoćno osuđeni... tak da smo skupa bili u zatvoru“ (4).

Tijekom 2012. godine u zatvorskom sustavu boravio je 2 261 zatvorenik ovisnik (svi kaznenopravni statusi), što čini 13,5 % ukupne zatvoreničke populacije u toj godini.

U istraživanju provedenom u američkom zatvoru minimalne sigurnosti, od 109 majki zatvorenica obuhvaćenih istraživanjem njih 59% priznalo da su konzumirale drogu i alkohol u vrijeme uhićenja (Berry i Smith-Mahdi, 2006).

Prethodno navedene brojke zahtjevaju usmjeravanje pažnje na ovo područje. Ovisnost je sama po sebi kompleksna, te prevencija, liječenje i rehabilitacija iziskuju velike napore, a u kombinaciji sa zatvorskom kaznom donosi dodatne izazove za pojedinca i obitelj.

PROMIJENJENE MOGUĆNOSTI ISPUNJAVANJA MAJČINSKE ULOGE

Na pitanje o uspjesima i neuspjesima izvršavanja majčinske uloge iz pozicije zatvorenica, majke su se izjašnjavale kako u zatvorskom okruženju mogu djetetu verbalizirati ljubav i brigu, savjetovati ga u pogledu aktualnih životnih situacija, pitanja vezanih uz vrtić, školu, prijatelje i slično. U pogledu nemogućnosti ispunjavanja svoje majčinske uloge navodile su fizičku separaciju od djeteta koja uz sebe povlači prvenstveno nesudjelovanje u djetetovoj svakodnevnicu.

Majke vrlo teško pronalaze pozitivne odlike svog majčinstva, ali uspijevaju iskazati uspjehe u realizaciji svoje majčinske uloge, pa tako navode uspjeh u verbaliziranju ljubavi: “...reći da ih volim.“ (1). Sudionice također iskazuju suosjećanje s djecom, te posebno navode

osjećaj brige za opstanak i funkcioniranje djece: *“...a kako je tek njima, i pogotovo kad me ne vide, i kad me samo čuju telefonski“* (6), *“...osim što ja to sve prolazim, oni moraju prolaziti (njezini roditelji i dijete) sve to skupa sa mnom, to je stvarno onak...teško“* (8). Jedna sudionica navodi: *“...jedanput mjesečno idem kući. Gubim puno na put, i radi malog, jer ga samo uznemirnim...“* (4), iz čega je evidentno da majka žrtvuje svoj odlazak kući jer smatra da svojim pojavljivanjem donosi nemir najmlađem djetetu.

Sudionice navode kako mogu biti podrška i savjetovati svoju djecu kada je to potrebno prilikom telefonskog kontakta: *“...dobar savjet, ak me nešto pitaju mogu im neki savjet dobar dati.“* (4), *“...jer nekad treba i ovoj punoljetnoj djeci dati majčinski savjet, uvijek im dobro dođe savjet od mame“* (5), *“Kad imaju neki problem, onda ja pokušam sa njima razgovarati na koji način riješiti taj problem, i kad uspiju to riješiti onda sam jako ponosna, jer je i dio mene doprinio tome da su uspješni.“* (7), *“Jedino što uspijevate je eto ta komunikacija.“* (3), *“Mogu jedino bit podrška, koliko mogu preko telefona.“* (8).

Majke zatvorenice navode što im je najteže po pitanju njihove majčinske uloge tijekom boravka u Kaznionici. Odgovori se prvenstveno odnose na: *“...njihovo odrastanje, njihovo školovanje, sve što je vezano uz njih.“* (1), *“...najteže mi je ta razdvojenost, premalo je to da smo skupa“* (6), *“Najteže mi je što ih ne mogu vidjeti, i biti s njima“* (7), *“...fizička odvojenost, to što nisam s njim, to bez daljnjeg...“* (8). Jedna majka vrlo slikovito opisuje svoje teško stanje riječima: *“...teško mi je što ne mogu biti navečer s njima, ja sam inače s djecom spavala, to mi fali, to mi je teško. Ja sam bila s njima svaki dan, svaki dan kuhala, svaki dan ih je čekao topli ručak kad su došli. I tog sad više nema...“* (4), *“...iskreno rečeno ja imam problema, u tom dijelu mog izbjivanja. Oni (djeca) ne prihvaćaju nikoga, ne žele komunicirati, vrlo je teško. Lakše je to kad je otac u zatvoru... mislim mama je mama. I to ja vidim, ja vidim po svojim, mislim ne znam ja kako je drugdje, ali vidim po svojim, koliko je to... koliko ostavlja traga na njima“* (3).

Slično iskazuju i majke obuhvaćene kvalitativnim istraživanjem koje se provelo u američkom zatvoru minimalne sigurnosti s ciljem prikupljanja osobnog iskustva majki zatvorenica (Berry i Smith-Mahdi, 2006). Majke obuhvaćene istraživanjem svjedoče o stvarima koje im najviše nedostaju dok izdržavaju zatvorsku kaznu, a tiču se njihove djece: gledanje djece kako odrastaju, njihov smijeh, zagrljaji i poljupci, obavljanje svakodnevnih stvari za njih kao što je druženje s djecom, provođenje vremena u igri i razgovoru, spremanje djece na počinak, kuhanje i pranje odjeće za djecu, pomaganje pri učenju i pisanju domaćih zadaća.

U ovom istraživanju ispunjavanje majčinske uloge uglavnom se svodi na telefonske razgovore koji su kombinacija iskazivanja ljubavi i brige, savjetovanja i hrabrenja djeteta, razgovora o svakodnevnim životnim stvarima i sitnicama. Garcia Coll (1998.) u svojoj knjizi daje podatke o tome što majke smatraju da je sastavni dio njihove majčinske uloge, a što je vidljivo i u ovim iskazima. Njih 60 % navodi da je to pružanje emocionalne podrške, oko 40 % smatra da je njihova majčinska uloga učenje djece, oko 35 % ih ističe važnost psihološke

podrške i brige, a nešto manje, njih 33 % smatra da trebaju posjedovati vrline poput strpljenja i posvećenosti kao ključ boljeg razumijevanja s djetetom.

PRONALAZENJE ALTERNATIVNE SKRBI ZA DIJETE

Povjeravanje djeteta na čuvanje i brigu drugoj osobi, udomiteljstvo, preuzimanje brige o djetetu od strane drugog roditelja ili najuže rodbine su neki od načina na koje će dijete biti zbrinuto dok je majka u zatvoru. Oblici skrbi o kojim se izjašnjavaju sudionice su različiti, ali mogu se uočiti izraženiji i učestaliji oblici. Na pitanje tko je preuzeo brigu o djetetu dok one borave u zatvoru, sudionice su davale različite odgovore: *“Njihov otac, i baka i deda, od tate roditelji.”* (1), *“Moji roditelji (baka i djed s majčine strane).”* (2), *“Tata je s njima.”* (3), *“Sad se brine suprug, i šogorica, starija djeca.”* (4), *“Četvrta (kćer)...ona se sad u biti najviše brine, uz pomoć sestara za mlađeg brata”* (5), *“Muž se brine o njima, onda sestra od muža je počela brinut o njima. Mama moja također. Uspjevaju oni to nekako, ovi su veći pa se onda malo i oni brinu”* (6), *“Brine se moja mama za njih, ali najviše se brine moja kćer... ona vodi cjelokupno kućanstvo, brine i o mojoj majci...”* (7), *“Dijete mi živi kod roditelja, mojih roditelja, non-stop je kod njih... bivši suprug ga viđa vikendom”* (8).

Vidimo da ulogu djetetovih skrbnika preuzimaju najuži članovi obitelji. Najčešće su se navodili baka i djed kao skrbnici, samostalno ili kao pomoć ocu djeteta. U klimi narušenih partnerskih i obiteljskih odnosa u obitelji zatvorenice, skrbnička uloga bake i djeda nameće se kao važna i nezobilazna.

Zanimljivo je uočiti da se uz sve očekivane i standardne oblike skrbi izrodio i jedan novi, neformalni oblik, a to je briga djece jednih o drugima. To je posebno uočljivo u obiteljima u kojima je više djece i ako su starija djeca punoljetna, a nemaju podršku šire obitelji. Najuočljiviji je nedostatak očinske skrbi, tek tri sudionice navode da je otac preuzeo skrb oko djeteta nakon majčinog odlaska u zatvor. U dva slučaja ocu u brizi i njezi djeteta pomaže majčina sestra i starija djeca te baka s majčine strane. U jednom slučaju otac se pojavljuje kao povremeni skrbnik, ali osnovnu skrb o djetetu preuzeli su baka i djed.

Mignon i Ransford (2012.) u okviru istraživanja o održavanju kontakata majki i djece pišu i o preuzimanju brige za djecu od strane obiteljskih srodnika kada je majka u zatvoru. Prije izdržavanja kazne zatvora polovica djece ispitanih majki zatvorenica je živjelo sa svojim majkama u jednoroditeljskom kućanstvu te kao posljedicu imamo postotak od 46 % djece koja nastavljaju živjeti s bakama i djedovima nakon majčinog odlaska u zatvor, dok samo 6% djece žive s očevima.

Tko god preuzeo skrb oko djeteta, o angažmanu samog skrbnika ovisit će i dinamika susreta djeteta i majke. Angažman skrbnika može se ogledati u tome da preuzima brigu oko prijevoza djeteta do mjesta zatvora, da mu omogući telefonsku komunikaciju s majkom i općenito da ima podržavajući stav oko održavanja odnosa djeteta i majke u zatvoru. Ured za dječji razvoj Svučilišta u Pittsburghu navodi da neki od razloga što skrbnici ograničavaju kontakt između djeteta i majke može biti djetetova popratna uznemirenost, frustriranost i zbunjenost nakon posjeta roditelju ili telefonskog poziva. U tom slučaju skrbnik smatra da bi trebao

dijete držati podalje situacija koje izazivaju nelagodne osjećaje (OCD, 2011.a). Kako bi skrbnik i majka usuglasili svoja razmišljanja i postupanja u cilju djetetove dobrobiti, ključno je postojanje usluge u zajednici u vidu pružanja pomoći i podrške skrbniku i djetetu u njihovom okolišu. Tako ustanovljen sustav podrške ključan je za održavanje djetetove okoline stabilnom i zdravom (Hairston, 2002, prema Mignon i Ransford, 2012.)

Na kraju prikaza rezultata i rasprave na temu izazova roditeljstva s kojima se majke zatvorenice suočavaju, vidimo da roditeljstvo u zatvorskom okruženju čini splet različitih i vrlo karakterističnih izazova i poteškoća.

Ovo istraživanje polučilo je neke sličnosti i razlike u usporedbi sa dosadašnjim nalazima iz prakse, stručnom literaturom i provedenim istraživanjima koja se bave problematikom roditeljstva iz zatvorskog okruženja. Jedan od glavnih nalaza istraživanja, nesklonost majki dolasku i posjeti njihove djece u zatvoru, predstavlja specifičnost majki zatvorenica koje su sudjelovale u ovom istraživanju. Stručna literatura i istraživanja usmjeravaju se na unaprijeđivanje postojećih i uvođenje novih modela prakse posjećivanja majki od strane njihove djece u zatvorskim prostorima. Za razliku od navedenog, ovo istraživanje pokazalo da je majkama važan kontakt s djetetom, ali on nužno ne mora obuhvaćati djetetov dolazak u zatvor. To bi se moglo objasniti činjenicom da majke u hrvatskim zatvorima zapravo nisu konstantno u zatvoru, već korištenjem pogodnosti izlaze iz zatvora, i u danima vikenda borave u svojim obiteljima.

Hrvatski zatvorski sustav kaznena tijela dijeli s obzirom na stupanj otvorenosti. U tom smislu zatvorenici koji se nalaze na otvorenim i poluotvorenim odjelima imaju mogućnosti izlaska iz zatvora, što predviđa i zakonodavac u obliku korištenja pogodnosti. Takva praksa nije uočena u stručnim literaturama, niti se spominje izlazak iz zatvora tijekom izdržavanja kazne zatvora već se napori usmjeravaju prema unaprijeđenju modela zatvorskih posjeta.

Prijedlog za buduća istraživanja svakako je ispitivanje okolnosti u kojima se formira majčin osobni odabir da ju dijete ne posjećuje u zatvoru. U tom smislu istraživanjem bi se moglo ustanoviti postoje li potrebe za prevencijom takve vrste odabira, te saznati koji modeli susreta su prihvatljivi samim majkama zatvorenicama.

Majke su iskazivale o narušenim obiteljskim odnosima, smanjenom obiteljskom budžetu i nemogućnosti financiranja troškova prijevoza djeteta kao jednom od razloga nepracticiranja zatvorskih posjeta. Također, geografska izoliranost mjesta stanovanja obitelji i mjesta majčinog izdržavanja kazne zatvora sličnosti su koje povezuju nalaze ovog istraživanja i istraživanja drugih autora.

Iz navedenog proizlaze unificirani zahtjevi za unaprijeđenjem politke postupanja sa majkama zatvorenicama, ali istodobno i vrlo specifični za određenu zatvorsku populaciju u psihosocijalnom, kulturnom i geografskom kontekstu.

IZVORI FORMALNE I NEFORMALNE PODRŠKE MAJKAMA U ZATVORU

Drugo istraživačko pitanje odnosilo se na ispitivanje dostupnih izvora podrške majkama u zatvoru, a prikaz dobivenih podataka sastoji se od dva dijela. Prvi dio obuhvaća izvještaje sudionica vezane uz dostupne izvore formalne podrške dok drugi dio predstavlja uvid u izvore neformalne podrške. Kraj poglavlja sastoji se od dodatka ideja, prijedloga i poruka od samih sudionica istraživanja, majki u zatvoru.

IZVORI FORMALNE PODRŠKE MAJKAMA U ZATVORU

U ovom dijelu istraživalo se koji su prisutni izvori podrške, a koji poželjni čije bi uvođenje ili ustanovljavanje majkama bilo od pomoći. Uvid u izvore formalne podrške sastoji se od podrške stručnjaka u Kaznionici, podrške nadležnih tijela kao što je centar za socijalnu skrb, i podrška šireg sustava. Uz sve navedene oblike formalne podrške sudionice su se izjašnjavale i o oblicima manifestacije podrške.

Na pitanje što bi konkretno njima kao majkama bilo od pomoći tijekom boravka u zatvoru, a vezano je uz njihovu majčinsku ulogu, dobiveni su različiti odgovori. Sudionice su uglavnom bile fokusirane na dobivanje pogodnosti i izlazak na slobodu, dok su ih neke već ostvarile: *“Kaznionica mi je omogućila i pomogli su mi s tim da sam dobila pogodnosti, dobila sam i uvjetni otpust...dobila sam xy godina i yx mjeseci ranije.”* (1). Neke sudionice čeznu za pogodnostima, njihovim povećanjem i slobodom: *“Voljela bi ih vidjeti. Puno bih voljela kad bi ih mogla vidjeti, ali ne znam na koji način (mnogobrojna obitelj s nemogućnošću prijevoza).”* (2), *“Ja sam u principu zadovoljna, ali moglo bi biti više sati da možeš biti kod kuće... ti vikendi, to je jako dobro, možda samo malo češće, malo veća satnica”* (4), *“...svaki tjedan posjete, sve je to onako, premalo, sad sve ovisi i o situaciji kod kuće, sve je to pojedinačno, svatko smo mi pojedinac za sebe...majka ko majka je uvijek, u kući što se kaže drži tri čoška”* (3), *“Meni s obzirom da nemam grad i vikende, znači ništa više odo ovoga mi ne bi trebalo.”* (7), *“Izlazak van i sloboda, ništa drugo mi ne treba.”* (8). Jedna sudionica navodi i potrebu za savjetovanjem, iako prilično nesigurno: *“Ajoj pa ne znam, možda više stručnih savjeta da ima.”* (5).

U ovom dijelu uočen je nedostatak ideja, koji bi se možda mogao objasniti sramom od traženja bilo kakve pomoći, strahom od prozivanja od strane Uprave Kaznionice ukoliko se navedu konkretne stvari koje nedostaju. U ovom dijelu primjećena je određena razina ‘pomirenosti sa sudbinom’, neprepoznavanje sebe kao dijela ranjive zatvorske populacije i, logično tome nezahtjevanje nekih većih promjena za poboljšanje zatvoreničkog statusa i unaprijeđenje majčinstva.

Neke sudionice su evaluirale i radionice Odgovornog roditeljstva koje su se održavale u Kaznionici: *“Bila sam na radionicama ovdje u zatvoru, bilo je vrlo poučno... samo što, malo je to teško primjeniti, momentalno... što se tiče neke komunikacije, nešto promjeniti i*

tako, to mi je bilo o.k.“ (3), “...imali smo edukaciju, o roditeljstvu, nekako sam tu više stekla osjećaj da s njom (voditeljicom edukacije) ili nekom drugom ženskom osobom bi mogla više pričati, muški su onako šturi...“ (7), “...na neki način sad dobili smo nekakvi osjećaji kako treba postupati poslije kada izađem, komunikacija i sve“ (6), “...ono što me se dojmilo i što je stvarno bilo ok, upravo ta radionica koju smo prošli, bilo je jako dobro.“ (8). “Mislim da bi...definitivno trebalo više motivirati žene da ne razmišljaju o nekakvim drugim stvarima, da brinu o svom životu vani, o svojoj familiji i taj dio mislim da tu nedostaje, zato bih pohvalila i jedan i drugi projekt koji je tu.“ (8).

O važnosti ovakvih edukativnih radionica govori i Garcia Coll i sur. (1998.) koji smatraju da je učenje i poboljšanje roditeljskih vještina ključni dio rehabilitacije tijekom izdržavanja zatvorske kazne, a neke može potaknuti da uoče svoje pogreške i mogućnosti za promjenu, što se u ovom istraživanju svakako pokazalo istinitim.

Na pitanje o pojavnim oblicima podrške i razinama iste od strane stručnih suradnika u tretmanu, dobiveno je cijelo bogatstvo podataka: “Pa...razgovorom...Čovjek je puno puta, ne puno, često subjektivan, bar ja prema sebi, pa neke stvari ne sagledate onako... realno kako jesu, nego mislite da je sve okrenuto protiv vas, a zapravo nije.“ (1), “Pomažu mi npr. odgajatelj sa razgovorom, savjete mi daju, i onda opet mi je lakše, i bolje se osjećam.“ (2), “Koliko su u mogućnosti dati nam, stvarno nam daju maksimum...i stvarno izlaze maksimalno u susret, maksimalno daju od sebe da se ostvare ti kontakti...“ (3), “Pomažu nam, što su nam odobrili taj vikend, što imaš pravo to koristit kod kuće sa svojom obitelji, što imamo neograničene razgovore...” (4), “Ja sam imala dva odgajatelja, i s jednim i s drugim jako dobro mogu razgovarati. Kad god trebam nešto oni mi iziđu u susret. I oni su se čuli s mojima i razgovarali, podupiru me...” (7). “Podrška sustava mi je puno značila dok sam ja mogla sa djecom komunicirati svaki dan... Jer dok sam bila u xy zatvoru, ono jedanput tjedno komunicirala po 8 minuta, to mi je bilo grozno, ali čim sam došla tu, kad mi je sustav omogućio da mogu komunicirati svaki dan, odlaziti u posjete, svaki tjedan, jako mi je to puno značilo. Ja sam s tim dijelom prezadovoljna.“ (5).

Neke sudionice navode da nisu imale potrebu za savjetovanjem od stručnjaka u Kaznionici: “...ja osobno nisam tražila stručnu pomoć...” (8), “Ja komuniciram svaki dan sa svojom djecom, nisam osjećala potrebu da tražim savjetovanje, da sam bila u nekoj krizi, bi zatražila bi pomoć, rekla bih odgajateljici, normalno da bi...Ja sa svojom djecom funkcioniram normalno i prekrasno, tako da mi pomoć nije trebala. Oni su moj izvor energije.“ (5).

Iako majke percipiraju određenu razinu formalne podrške od strane stručnjaka u Kaznionici uočeno je da je koncept samopomoći široko prihvaćen kao najbolja metoda suočavanja sa stresom tijekom izdržavanja zatvorske kazne. Većina majki smatra kako su njihove vlastite snage i resursi dovoljni da održe svoje mentalno zdravlje.

Uočeno je kako nekoliko sudionica smatra da je ostvarenje pogodnosti dobra volja stručnog osoblja, a ne njihovo zakonsko pravo. Posjetiti obitelj tijekom vikenda na temelju stručne

procjene o podobnosti takvog izlaska, nije osobna volja stručnjaka u Kaznionici, već njihovo zakonsko pravo. Naravno, stručna procjena je jedan kriterij koji ovisi isključivo o stručnosti upravitelja ili odgajatelja, i na temelju koje će u konačnici odobrava pogodnosti. Razlika između percepcije zatvorenica o odlučivanju o pogodnostima i stvarnog, stručno utemeljenog procjenjivanja je u tome da se formiranje procjene temelji isključivo na profesionalnosti i zakonskim pretpostavkama te posebno ovisi o vladanju i suradnji samog zatvorenika tijekom izdržavanja kazne.

Vežano uz formalnu podršku, sudionice su izrekle i neka nezadovoljstva te dale svoje ideje za poboljšanje, spominjući i ulogu Centra za socijalnu skrb. U tom smislu sudionice navode: *“Mislim da bi zakon mogao puno toga tu odigrati... mislim da je premalo uzeto u obzir, roditelju u zatvoru, premalo je to vremena, za djecu, i te komunikacije, mislim kaznionica ko kaznionica daje maksimum, ali što se tiče samo zakona mislim da bi toga ipak trebalo biti više, i da bi tu najveću ulogu trebao odigrati Centar za socijalnu skrb, koji bi trebao s obzirom da se to jako tiče zaštite djece...”* (3).

Po pitanju povjerenja u širi sustav, iskustva su različita. Jedna sudionica samoinicijativno spominje centar za socijalnu skrb i veliku podršku stručnjaka iz centra koja joj je znatno pomogla u teškoj obiteljskoj situaciji. Sudionica u svom izlaganju navodi i manifestaciju podrške i pomoći od strane centra: *“...i Centar za socijalnu skrb s kojima moji jako dobro funkcioniraju, mogu reći da sam jako zadovoljna s radom Centra, jer su oni vidjeli kakva je situacija kod nas..tako da je Centar predložio kad on dođe da svakako zovu policiju.”* (7). Jedna majka spominje školski sustav te nepovjerenje u isti: *“Povjerenje u sustav kod mene ne postoji, ne, nikako. Ne postoji zato što... jednostavno život me tako naučio. Imala sam varijante da li reć' učiteljici, i da li reć' psihologici u školi, ali jednostavno se nisam osjećala dovoljno zaštićenom da one znaju.”* (8).

Navedene izjave sudionica istraživanja slikovito govore o viđenju podrške iz očiju onih majki koji su je iskusili, ali jednako tako i majki koje su bile uskraćene za pomoć i podršku institucija. Kod sudionica je uočeno i karakteristično obeshrabrenje i nepovjerenje zbog različitih sustavnih anomalija ili prethodnih neugodnih iskustava.

U mnogim državama djeluju stručni radnici unutar kaznenih tijela čiji je posao psihosocijalni rad sa zatvorenicima, njihovim obiteljima i djecom, ili stručnjaci iz neprofitnog sektora koji djeluju u zajednici kroz udruge i inicijative (npr. Lewis, Bates, Murray, 2008.).

Na temelju provedenog istraživanja i prethodnog proučavanja literature i znanstvenih istraživanja o roditeljima u zatvoru uočeno je da područje Hrvatske općenito oskudijeva dostupnošću formalne podrške. To je posebno vidljivo po pitanju geografski ujednačene raspodjele i dostupnošću usluga na razini lokalne zajednice i djetetove okoline. U tom smislu sustav podrške nije ravnomjerno rasprostranjen u svim hrvatskim regijama i samim tim nije jednako dostupan svoj djeci i obiteljima. Nije dovoljno razviti sustav podrške u gradovima u kojima se nalaze kaznionice i zatvori. Potrebno je identificirati lokalnu sredinu koja ima potrebu za pružanjem podrške djeci na svom području. S obzirom da zatvorenice koriste po-

godnosti u vidu izlazaka iz zatvora, mogući razvoj formalne podrške može početi upravo u ovom dijelu, kao pružanje podrške cjelokupnoj obitelji u dane vikenda kada je ona na okupu. U ulozi izvršitelja individualnih i grupnih programa podrške mogu biti socijalni radnici, bilo iz javnog sektora ili neprofitnih organizacija, pa i nezaposleni i svi drugi educirani i motivirani stručnjaci koji žele biti dijelom mreže podrške djeci čija majka izdržava kaznu zatvora.

IZVORI NEFORMALNE PODRŠKE MAJKAMA U ZATVORU

U ispitivanju o neformalnim izvorima podrške majkama zatvorenicama ispoljila se podrška uže obitelji i podrška zatvorenica među sobom, uz naglašeno njegovanje ideje samopomoći gdje većina sudionica smatra da su same sebi najbolja pomoć i podrška.

O podršci obitelji sudionice daju različite navode. Neke sudionice izjašnjavaju se o postojanju slabe ili gotovo nikakve podrške obitelji: *“Nemam nikakvu pomoć od njih. Kad sam završila tu, sve je stalo, baš sve...svi su me ostavili. Otac djece da, ali u početku nije...”* (1), *“Od svih imam podršku...ali nitko nije intenzivno uključen u to...možete očekivati podršku i lijepo je imati podršku, ali ne možete očekivati da se netko aktivno uključi u nečiji obiteljski život”* (3), *“Sama sam sebi podrška, baš nemam podrške sa strane. Imam prijatelja, ali kako ja osjećam ja sam sama sebi podrška i svojoj djeci, a tako i oni osjećaju.”* (5).

S druge strane, neke se majke pozitivno izjašnjavaju o podršci obitelji te izjavljuju: *“Pa ja mislim da su svi kod mene, od moje mame, mog tate, sestre, šogora, šogorice, cijela obitelj. Jedino ta obitelj je meni podrška da ja mogu normalno funkcionirati.”* (4), *“Imam jako povjerenja u muža, i od sestre najmlađe.”* (6), *“Moji roditelji, pa ono, prijatelji, više ovi iz vana... imam i od bivšeg supruga... i ta njegova podrška nije u ovom slučaju ni mene ni djeteta dovoljno jaka. Ne mene kao bivše žene ili osobe nego mene kao majke koja nije prisutna u odrastanju djeteta.”* (8), *“Moje mame definitivno, i njihovu, od djece. Imam dvije dobre prijateljice, i moju mamu, kad god mi šta treba znam na koga mogu računati.”* (7).

Sudionice su u svojim iskazima opisivale kako se manifestira neformalna podrška u njihovu svakodnevnom životu. U tom smislu sudionice iskazuju: *“Svi me podržavaju...pomažu da mogu sve to izdržati da budem snažna, da sam prošla sve, od smrti do svega. Oni ne krive moje greške što sam napravila, prihvaćaju oni sve. Obitelj se brine za djecu, kad dođem doma redovito posjete imamo, od roditelja, od sestre, ne propuštaju niti jedan put kad ja dođem, a da oni ne bi došli...Dobar razgovor sa mamom, sestrom, to puno znači.”* (4), *“Moji roditelji, kažu mi da izdržim, da budem jaka...”* (2), *“Dolazili su i pričali da izdržim, da je biti bolje sa obitelji doma i bit uz djecu.”* (6).

Pored podrške obitelji, sudionice navode i dostupnost neformalne podrške među samim zatvorenicama. Tako one svjedoče i o podršci koju pružaju jedna drugoj: *“...pa tu žene samo, mi tu između sebe razgovaramo.”*(6), *“Pa ima žene s kojima možete razgovarati*

međusobno, ima ih koji vas slušaju, kojima se možete izjadati.“ (4). Jedna sudionica navodi suprotno: *“Ima par osoba s kojima si ok, s kojima ću podijeliti neke stvari i razmišljanja...ali to je jako površno, postoji tu podrška, netko se u to upušta više, netko manje...”* (8).

Općenito, ne treba iznenađivati nedostatak podrške obitelji o kojima svjedoče neke sudionice. To su obitelji koje su suočene sa različitim i vrlo intenzivnim stresnim događajima i traumama vezanim uz izdržavanje kazne zatvora njihove majke i supruge. Često same pronalaze načine suočavanja i nošenja s takvom vrstom stresa, a sustav podrške im je nedostupan ili stigmatizirajuć. Potrebno je osnažiti i pružiti podršku obiteljima zatvorenica te ih educirati o vještinama suočavanja i izražavanja nelagodnih i teških osjećaja. Cilj takvog pristupa je da oni tako osnaženi, i pojedinačno i kao obitelj, mogu biti izvor kvalitetne neformalne podrške svojoj supruzi, majci ili sestri u zatvoru.

PREPORUKE ZA UNAPRIJEĐENJE DRUŠTVENOG ODGOVORA NA POTREBE MAJKI ZATVORENICA I NJIHOVE DJECE

Na temelju iskustva istraživanja ove teme i bogatstva prikupljenih podataka, jedna od preporuka za daljnji praktični rad svakako je paralelno djelovanje i u zatvorskom okruženju i u djetetovoj zajednici. Jednako kao intervencije socijalne skrbi u bilo kojoj drugoj obiteljskoj situaciji, ulaganje napora za unaprijeđenje na jednoj fronti, bez osnaživanja drugih bitnih aktera, davat će prividno učinkovite rezultate bez stvarnog napretka. Uz odvijanje specifičnih programa za majke zatvorenice, kao što su radionice programa Odgovornog roditeljstva, paralelno uvođenje sličnih usluga za djecu i skrbnike u njihovoj lokalnoj zajednici činit će integrirani i sveobuhvatni model brige za obitelji suočene s majčinim izdržavanjem zatvorske kazne.

Teško je u trenutno sustavno stanje potkapacitiranosti i opterećenosti stručnjaka u institucijama, posebno u centrima za socijalnu skrb, forsirati kontinuirani psihosocijalni rad s individualiziranim i grupnim pristupima djeci i roditeljima zatvorenicama. U skladu s ograničenjima, sustav podrške i pomoći može se uspostaviti na lokalnoj razini. Ideja je da općine, gradovi ili županije u okviru svojih kadrovskih i organizacijskih mogućnosti angažiraju stručnjake na svom području u jednu sveobuhvatnu i smislenu mrežu s ciljem pomoći djeci i roditeljima u zatvoru.

Ne treba zanemariti ni ulogu neprofitnih organizacija. Uključivanje udruga u lokalne mreže stručnjaka, unošenje njihovih znanja, projektnih i iskustvenih vještina, volonterskog i kreativnog duha predstavlja snažan potencijal i resurse za osnivanje i održivost sustava podrške djeci i njihovim roditeljima u zatvoru. U takvoj klimi neće biti potrebno inzistirati na posjetama djece majkama u zatvoru tamo gdje to majke ili njihove obitelji ne žele. Uočeno je da se najviše koriste pogodnosti vikend izlazaka u obitelj te na temelju toga proizlazi preporuka da razvoj sustava podrške i djelovanja počne upravo u dijelu kad je obitelj na okupu.

ZAKLJUČAK

Na temelju provedenog istraživanja u kojem su sudjelovale zatvorenice na izdržavanju kazne zatvora u Kaznionici u Požegi koje imaju maloljetnu djecu koja ne žive s njima u zatvoru, dobivene su spoznaje o osobnom iskustvu i životu majki u zatvoru. Intervjuiranjem sudionica dobiven je uvid u različite izazove roditeljstva s kojima se suočavaju majke za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne. Između ostaloga, majke su identificirale izazov otežanog održavanja kontakata sa djecom, u okviru čega navode praksu svakodnevnih telefonskih razgovora, a preferiraju korištenje pogodnosti u obliku izlazaka iz zatvora u dane vikenda tijekom kojih vrijeme provode sa djecom i obiteljima.

Istraživanjem je dobiven i uvid u majčinu percepciju specifičnih osjećaja i potreba koje su one uočile kao prisutne kod svoje djece nakon odlaska u zatvor. Djeca su i dalje privržena majkama, te iskazuju potrebu za bliskošću. U obiteljima s više djece manifestira se povezanost braće i sestara, te briga jednih o drugima. Karakteristična je ambivalentnost po pitanju informiranosti djece o majčnom zatvoreničkom statusu. Neka djeca imaju informaciju o tome, dok neka nemaju. Uočeno je da opadanjem dobi djeteta opada i učestalost davanja informacija djeci o majčinom zatvoreničkom statusu.

Po pitanju vlastitih emocija, majke konstatiraju o pojavi osjećaja tuge, krivnje, srama i nelagodje. Istaknuti su i izazovi pronalaženja alternativne skrbi za dijete dok je majka u zatvoru, posebno za obitelji u kojoj su majka i otac razvedeni. Majke u zatvorima suočene su i sa narušenim partnerskim i roditeljskim odnosima i slabom materijalnom situacijom koji rezultiraju općenito lošom psihosocijalnom klimom u obitelji. Uočena je i prisutnost ovisnosti članova obitelji ili samih zatvorenica te psihička oboljenja članova obitelji.

Po pitanju formalne i neformalne podrške nalazi su različiti. Općenito, tamo gdje su izvori neformalne podrške dostupni jednako tako su i prihvaćeni i korišteni od strane majki zatvorenica. Tamo gdje podrške nema, majke zatvorenice ne iskazuju to kao nedostatak, već ističu vlastite snage i resurse, odn. njeguju ideju samopomoći. Neformalnu podršku zatvorenica pruža obitelj koju su same osnovale, supruzi i djeca i primarna obitelj koju čine njihovi očevi, majke, braća i sestre zatvorenica. Pristupa je i određena razina podrške između samih zatvorenica. Formalnu podršku zatvorenice pronalaze u osobi odgajatelja ili suradnika u tretmanu, dok su ambivalentne po pitanju podrške sustava i povjerenja u isti.

Ovo istraživanje identificira potrebu za kreiranjem, osmišljavanjem i realizacijom što više znanstvenih istraživanja, sa fokusom na djeci i majkama zatvorenicama kao sudionicima istraživanja. Na taj način dobivaju se detaljniji i dublji uvidi u potrebe obitelji suočenih sa majčinim izdržavanjem kazne zatvora, koji su polazište za reformu sustava podrške, identificiranja ključnih izazova roditeljstva i standardiziranja prakse postupanja. U tom smislu početak djelovanja može se temeljiti na resursima lokalnih zajednica i same djetetove okoline. Posebno načelo koje treba biti integrirano u politike i prakse je uključivanje djece u sve postupke koji se tiču njih i djelovanje u njihovu najboljem interesu.

Otvoren dijalog i suradnja svih stručnjaka iz državnog i civilnog sektora koji dolaze u doticaj s populacijom majki zatvorenica te integracija i primjena znanja i praktičnog iskustva uvjet je za istinske pomake i bezrezervno očuvanje majčinstva i djetinjstva.

LITERATURA:

1. Anderson, R. (2007). *Thematic Content Analysis (TCA)*. Posjećeno 23.7.2014. na mrežnim stranicama Wellknowing Consultinga: <http://www.wellknowingconsulting.org/>
2. Babić, V., Josipović, M., Tomašević, G. (2006). Hrvatski zatvorski sustav i zaštita ljudskih prava zatvorenika. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 685-743.
3. Baranček, S. (2013). *Program Zatvorenik kao roditelj*. Posjećeno 24.8.2014. na mrežnim stranicama Ministarstva Pravosuđa: <http://www.mprh.hr/program-zatvorenik-kao-roditelj>
4. Berry, P.E., Smith-Mahdi, J. (2006). Doing mothering behind bars: a qualitative study of incarcerated mothers. *Journal of Crime and Justice*, 29(1), 101-121.
5. COPE (2012). *Annual report*. Posjećeno 21.6.2014. na mrežnim stranicama COPE-a <http://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2014/04/AR2012site.pdf>
6. COPE (2014). *Not my crime, still my sentence - 2013 European prisoners' children campaign, Final report*. Posjećeno 21.6.2014. na mrežnim stranicama COPE-a: <http://childrenofprisoners.eu/wpcontent/uploads/2013/12/CampaignLambertFinalReport.pdf>
7. Dallaire, D., Poehlmannand, J., Loper, A. (2011). *Issues and recommendations related to children's visitation and contact with incarcerated parents*. Posjećeno 21.6.2014. na mrežnim stranicama Ureda Ujedinjenih naroda za ljudska prava: <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2011/Submissions/D.DallaireJ.PoehlmannandA.Loper.pdf>
8. Davies, E., Brazzell, D., La Vigne, N.G., Shollenberger, T. (2008). *Understanding the experiences and needs of children of incarcerated parent*. Washington: Urban Institues, Justice policy center.
9. Državni zavod za statistiku (2014). *Žene i muškarci u Hrvatskoj u 2014. godini*. [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici Državnog zavoda za statistiku: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2014.pdf
10. Gabelica Šupljika, M. (2008). Odrastanje djece čiji su roditelji u zatvoru - psihologijski pogled i europska iskustva u: Ured pravobraniteljice za djecu (ur.), *Prava djece čiji su roditelji u zatvoru* (11-31). Zagreb: Pravobraniteljica za djecu.
11. Garcia Coll, C., Surrey, J.L., Buccio-Notaro, P., Molla, B. (1998). Incarcerated mothers. U: Garcia Coll, C., Surrey, J.L., Weingarten, K. (ur.), *Mothering against the odds: Diverse voices of contemporary mothers* (255-274). New York: The Guilford Press.
12. Gill, O., Jacobson Deegan, M. (2013). *Working with children with a parents in prison: message from practice from two Barnardo's pilot servises*. Posjećeno 21.6.2014. na mrežnim stranicama Barnardo zaklade: <http://www.barnardos.org.uk/working-with-children-with-a-parent-in-prison.pdf>
13. Glaze, L.E., Maruschak, L.M. (2008). *Parents in prison and their minor children. Bureau of Justice Statistics special Report*. Washington, DC: US Department od Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics.
14. Jelavić, M. (2008). Obiteljskoppravna i socijalna zaštita djeteta čiji je roditelj u zatvoru u: Ured pravobraniteljice za djecu (ur.), *Prava djece čiji su roditelji u zatvoru* (47-56). Zagreb: Pravobraniteljica za djecu.
15. Konvencija o pravima djeteta. *Službeni list SFRJ*, 15/1990., Narodne novine-Međunarodni ugovori, 12/93, 20/97.
16. Lewis, S, Bates, S., Murray, J. (2008). *Children of prisoners: maintaining family ties, Guide 22*. London: Social Care Institute for Excellence.
17. Mejovšek, M.(2002). *Uvod u penološku psihologiju*. Zagreb: Naklada Slap.
18. Mignon., S. I., Ransford, P. (2012). Mothers in prison:maintaining connections with children. *Social Work in Public Health*, 27 (1-2) 69-88.
19. Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.
20. Ministarstvo unutarnjih poslova, Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj (2013). *Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2012. godini*. [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici Ministarstva unutarnjih poslova: http://www.mup.hr/UserDocsImages/statistika/2013/statistika_2012_3.pdf
- 21.

22. Obiteljski centar Primorsko-goranske županije (2011). *Međunarodni dan djeteta i dječji tjedan*. Posjećeno 29.7.2014 na mrežnim stranicama Obiteljskog centra Primorsko-goranske županije: <http://oc-pgz.hr/110930.html>.
23. Office of Child Development – OCD, University of Pittsburgh (2011.a). *Children Of Parents In Jail Or Prison: Issues Related To Maintaining Contact*. Posjećeno 23.4.2014. na mrežnim stranicama Ureda za dječji razvoj, Sveučilišta u Pittsburghu: <http://ocd.pitt.edu/Default.aspx?webPageID=244>
24. Office of Child Development – OCD, University of Pittsburgh (2011.b). *Children of Incarcerated Parents*. Posjećeno 23.4.2014. na mrežnim stranicama Ureda za dječji razvoj Sveučilišt u Pittsburghu: <http://www.ocd.pitt.edu/PDF/Backgrounders/129%20PRISON2.pdf>
25. Pilja, R. (2009). Razmatranje osjećaja krivnje s teološke i psihološke perspektive. *Evandeoski teološki časopis*, 3 (2), 365-375.
26. Pravobraniteljica za djecu (2012). *Održivost projekta "Odgovorno roditeljstvo" u zatvorima i kaznionicama* Posjećeno 24.8.2014 na mrežnim stranicama Pravobraniteljice za djecu: <http://www.dijete.hr/naslovnica-mainmenu-1/1456-odrivost-projekta-qodgovorno-roditeljstvoq-u-zatvorima-i-kaznionicama.html>
27. Quinton, D. (2004). The parenting role of imprisoned fathers u: Quinton, D. (ur.), *Supporting parents. Messages from research* (142 – 148). London: Jessica Kingsley Publishers.
28. Robertson, O. (2007). *The impact of parental imprisonment on children*. Geneva: Quaker United Nations Office.
29. Shlafer, R.J., Gerrity, E., Ruhland, E., Wheele, M. (2013). *Children with incarcerated parents-considering children's outcomes in the context of family experiences*. Minnesota: University of Minnesota.
30. Svilar Blažinić, D. (2014). *Odgovorno roditeljstvo, prikaz programa*. Posjećeno 24.8.2014. na mrežnim stranicama Ministarstva pravosuđa: <http://www.mprh.hr/okrugli-stol-zatvorenik-kao-roditelj-psiholoska-pe>
31. RODA (2014). *O projektu ma#me*. Posjećeno 15.7.2014. na mrežnim stranicama Rode: <http://roda.hr/article/category/ma-me>
32. Ured Pravobraniteljice za djecu (2014). *Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2013. godinu*. Posjećeno 21.6.2014. godine na mrežnim stranicama Pravobraniteljice za djecu: http://dijete.hr/hr/izvjemainmenu-93/cat_view/945-izvjea/946-izvjea-o-radu-pravobranitelja-za-djecu.html
33. Ured pravobraniteljice za djecu (2008). *Prava djece čiji su roditelji u zatvoru*. Posjećeno 23.6.2014. godine na mrežnim stranicama Pravobraniteljice za djecu: <http://www.dijete.hr/en/the-committee-on-the-rights-of-the-child/295-zakon-o-sudovima-za-mlade-nn-842011.html>
34. ŽUprava za zatvorski sustav (2013). *Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2012. godinu*. Posjećeno 21.6.2014. godine na mrežnim stranicama Ministarstva pravosuđa RH: <http://www.pravosudje.hr/godisnja-izvjesca-o-stanju-i-radu>
35. Tuerk, E.H., Looper, A.B. (2006). Contact between incarcerated mothers and their children: assessing parenting stress. *Journal of Offender Rehabilitation*, 43 (1), 23-43.
36. Zakon o izvršavanju kazne zatvora. *Narodne novine br. 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13*.
37. Wagner Jakab, A. (2008). Obitelj-sustav dinamičnih odnosa u interakciji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(2), 119-128.

PRILOZI

PRILOG 1 - PITANJA ZA INTERVJU

UVODNI DIO

- Koliko dugo boravite u kaznionici?
- Koliko djece imate? Koliko godina ima svatko od njih?
- Na koje načine komunicirate? (pismo, telefon, posjete...)
- Koliko često ih vidate? (na čiju inicijativu, troškovi putovanja, tko ih podmiruje?)
- Tko se brine o djetetu dok ste vi ovdje?
- Tko ga dovodi u posjetu vama?

ISKUSTVA SUSRETA S DJETETOM

- Možete li malo opisati vaš susret s djetetom/djecom? (koliko dugo traje susret, kako provodite zajedničko vrijeme, kroz igru, razgovor ili na neki drugi način, budete li sami s djetetom, boravite li vani ili unutra...)
- Kako se osjećate dijete i vi pri tom susretu?
- Što bi se moglo učiniti da bude zanimljiviji, kvalitetniji/bolji za dijete i vas?

ISKUSTVO MAJČINSTVA U ZATVORU

- Kako je biti mama u zatvoru?
- Što se to promijenilo u odnosu na ono vrijeme dok niste služili kaznu zatvora?
- Možete li opisati kako se dijete osjeća i kakve potrebe ono ima ovo vrijeme dok ste razdvojeni?
- Što vam se čini da _____ osjeća prema vama? Kako se vaš odnos promijenio? Jeste li se udaljili, postali bliži...?
- Koji osjećaji se kod vas javljaju dok ste u zatvoru, a dijete nije s vama?
- Koji dio majčinske uloge je teže ispunjavati u zatvoru? Što vam najteže pada dok ste ovdje, a vezano je uz vašu ulogu majke?
- Koji dio majčinske uloge ipak uspijevate ispunjavati, iako ste u zatvoru?

ISKUSTVO PODRŠKE MAJČINSTVU U ZATVORU (IZVORI NEFORMALNE I FORMALNE PODRŠKE)

- Tko vas podupire u tome da budete mama, iako ste u zatvoru?
- Kako vam članovi obitelji i prijatelji pomažu?
- Što bi vam pomoglo da možete više ispunjavati svoju ulogu majke?
- Na koji način vam stručno osoblje pomaže u ostvarenju svoje majčinske uloge?
- Imate li osjećaj da dobivate podršku koja vam je potrebna? Ako da, od koga ju dobivate te kako ju prepoznajete? (Kako biste opisali podršku obitelji i podršku sustava)?

PRILOG 2 – IZJAVA O SUGLASNOSTI

IZJAVA O SUGLASNOSTI

Ja _____
suglasna sam da se moje sudjelovanje u istraživanju studentice Monike Bašić u okviru diplomskog rada pod nazivom “**Majka u zatvoru – osobno iskustvo i podrška**“ zabilježi tonskim zapisom, uz pomoć diktafona.

Upoznata sam sa svrhom istraživanja te činjenicom da je snimanje potrebno isključivo radi neometanog vođenja razgovora te pravilne obrade podataka. Isto tako, upoznata sam s činjenicom da će se tonski zapis ovog razgovora nepovratno uništiti nakon obrade podataka, a prikupljeni podaci koristiti isključivo za pisanje diplomskog rada, bez navođenja mojih osobnih podataka.

U Požegi, _____

Potpis

_____

PRILOG 3 – IZAZOVI RODITELJSTVA S KOJIMA SE SUOČAVAJU MAJKE U ZATVORU

ODRŽAVANJE KONTAKTA SA DJETETOM	
<ul style="list-style-type: none"> • "...telefonski se čujemo svaki drugi dan i vikendima" (4), • "...često ih zovem, kak'imam telefon..." (6), • "...svakodnevno telefonom i pismima..." (7), • "...komunicirali smo isključivo putem telefona..." (8), • "...svaki dan telefonski, pismima..." (5), • "...a pozivi... 2, 3, 4 x dnevno." (3), 	<p>KONTAKT PUTEM TELEFONA I PISAMA</p>
<ul style="list-style-type: none"> • "Bila sam presretna kad su došli, i prezadovoljna, i nisam mogla vjerovati kako su rasli, stalno sam gledala u njima... kad smo bili ovdje u posjeti... stalno su gledali u mene, stalno su me grlili... na kraju se ipak približila i zagrlila me." (2) • "Pa susreti su vam... susreti su lijepi, uzbudljivi..., ...vrijeme nam prolazi u razgovoru, malo igre, maženja..." (4). • U opisu susreta u Požegi majke opisuju: "Prvi taj izlazak u grad je bio ono uzbuđenje, i s njegove strane i s moje strane, znači u tih par sati hoćeš svašta napraviti, a ne stigneš... ali već tim izlaskom za vikend to strašno puno mijenja stvari. To vrijeme koje provedemo, pokušavamo provest na najbolji mogući način, znači isključivo sam s njim od 0 DO 24... ja sam sebi sve podredila tom izlasku na vikend, da udovoljim njegovim željama..." (8) 	<p>OPISI SUSRETA S DJECOM</p>
<ul style="list-style-type: none"> • "...djeca ne dolaze ovdje, to je moj izbor...ali dolazili su u posjetu dok ja nisam ostvarila pravo na vikende, i naravno da smo iskoristili to, svaki tjedan su dolazili." (3) • "Svaki put dok nisam imala izlaske...svaki tjedan su obavezno dolazili u posjete." (5) • "Od kad ja imam vikende više ne dolaze tu..." (3) • "Dva puta od kad sam ovdje smo se vid'li, zbog financijske...malo je teško, i zbog prijevoza." (2), • "...jer ja nisam željela da on dođe tu." (8). • "...kada sam došla ovdje nisu mi dolazili u posjetu jer smo se tako dogovorili, s obzirom radi financijske situacije." (7) • "Djeca ne dolaze ovdje, to je moj izbor..." (3), • "...djeca nisu dolazila ovdje." (1), • "...oni ne dolaze ovdje jer im je dalek put." (2) • "Teško oni mene mogu posjetiti... djeca nikako nisu bila tu, jer teško je kad nema prijevoza." (6) 	<p>SPECIFIČNOST NEKORIŠTENJA DJETETOVOG PRAVA NA POSJETE</p>

<ul style="list-style-type: none"> • "...imala sam posjetu, u grad sam išla." (2), • "...sad kad imam pogodnosti, odlazim doma, imala sam jedan izlazak u grad..." (1), • "...idem svaki vikend kući." (3), • "...a ja 2 x mjesečno idem kući na vikende." (5), • "...sad se viđamo u xy gradu, sad ja izlazim na vikende." (8), • "...jedino sam dobila jedan izvanredni vikend zbog problema nekakvih" (6). 	<p>KORIŠTENJE POGODNOSTI IZLASKA NA VIKEND</p>
<p>MAJČINSTVO OBILJEŽENO NEGATIVNIM OSJEĆAJIMA</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • <i>"Sve je drugačije, sve, kompletno, iz temelja vam mijenja život..."</i> (3), • <i>"Manje se družimo, manje ja njemu mogu pomoći u vezi škole... ali nije to to kad ti nisi s djetetom uživo."</i> (5), • <i>"Prvih 6, 7 mjeseci je bilo baš šokantno, uvijek su plakali preko telefona, onda bih ja pokušala ne plakati, biti hrabra..."</i> (7) 	<p>ANKSIOZNOST USLIJED DUBOKE PROMJENE</p>
<ul style="list-style-type: none"> • <i>"Krivnja...krivnja jer sam ovdje i jer sam razdvojena od svoje djece."</i> (1), • <i>"tuga i težina, samo to."</i> (2), • <i>"Mislim da mi to sve skupa nikako nije trebalo"</i> (8), • <i>"...nemogu ja sad kriviti nekog drugog za mene, jer ja sam kriva..."</i> (2). 	<p>KRIVNJA I SRAM</p>
<ul style="list-style-type: none"> • <i>"...teško je to, emocije je inače jako teško opisivati jel, tako da... svaki (susret) je bio bolan."</i> (3), • <i>"Tužno, jako tužno..."</i> (1), • <i>"Prekrasno, i dirljivo, i plačljivo i tužno...svi su vezani za mene, ali najmlađi sin najviše, dirljivo je, plače on plačem ja."</i> (5) • <i>"...naporno je, kratko vrijeme, pogotovo kad ih je puno, to da su možda pojedinačno dolazili."</i> (3), • <i>"...e da sam mogla nasamo sa svakim biti."</i> (4). 	<p>OSJEĆAJI PRILIKOM SUSRETA U ZATVORU</p>
<ul style="list-style-type: none"> • <i>"...strah da se nešto doma ne dogodi, kako će oni sve to, šta oni proživljavaju..."</i> (6). 	<p>STRAH</p>

<ul style="list-style-type: none"> • "...teško, jako teško..." (1), • "...vrlo teško i bolno." (3), • "...pa teško je dosta, jako teško." (5), • "...teško, grozno..."(6), • "Grozno je i ne bit majka i bit u zatvoru, a bit majka i bit u zatvoru je grozno od groznijeg." (8), • "...jako je bolno, teško i jedva to izdržim." (6) • "...tuga i težina, samo to." (2), • "Ja se osjećam dosta loše..." (4), • "...jako sam tužna tu, nemogu se ni nasmijati, ja jednostavno... uvijek su mi misli vani, doma" (6), • "Ne osjećam se dobro." (8). 	OSJEĆAJ TUGE I TEŽINE
<ul style="list-style-type: none"> • "On nezna gdje sam ja... možda će se pokazati jednog dana kao greška što nisam napravila tako da odma sazna, i da odma zna kao idem, ali za sad još uvijek nekeko se drži pod kontrolom, nadam se da će tako i ostati." (8) • "...kad sam došla tu i kad sam vidjela kako stvari funkcioniraju jednostavno nisam htjela da uopće to prolazi... To je bilo jedino i samo zbog njegove zaštite, ništa drugo." (8). • "...samo najmanja je još mala pa ne zna gdje se nalazim." (2), • "...ovaj mali... mi njemu mama radi... muž je psihički bolesnik, pa mora obilaziti bolnice, i ja sam kao s njime (s ocem), ja njega čuvam, a sad kad je tata doma mama radi." (4), • "...najmanji još ništa ne zna..." (4). • "...dovoljno je da znaju, znaju vremenski koliko trebam biti i da sam tu gdje jesam." (3), • "Djeca znaju sve, tako da o tome mene oni ništa ne pitaju." (5), • "Djeca znaju gdje sam ja, znaju istinu, nisam ih htjela lagati...bolje da znaju, kao i zbog čega, da to nije dobro što sam učinila..." (6), • "...starija djeca... su znali od prvog dana." (4), • "...nemam ja šta kriti zašto sam ovdje u zatvoru..." (2) 	AMBIVALENTNOST PO PITANJU INFORMIRANOSTI DJETETA O MAJČINOM ZATVORENIČKOM STATUSU
MAJČINA PERCEPCIJA DJETETOVIH POTREBA I OSJEĆAJA	
<ul style="list-style-type: none"> • "...dolazili su svi, jedino ovaj stariji nije dolazio... muškić je pa ne želi baš pokazivati previše emocija." (3). • "A stariji sin, on je muško, pa hajde..." (4) 	RAZLIKA IZMEĐU SINOVA I KĆERI

<ul style="list-style-type: none"> • "...u biti iskorištavamo svaki momenat da se ne izgubi ta bliskost." (3) • "Jako puno osjećaju, sve ovo vrijeme... mada su me mogli odbaciti moja djeca, ali nisu. Evo do zadnjeg su uz mene." (5) • "...osjećam potrebu, pogotovo kod te najstarije kćeri, kad kaže joj mama jedva čekam da dođeš, nemogu više." (7) • "stalno ispitivanje, kad ćeš doć, kad ćemo se vidjet, i kad dođeš onda ćemo ovo i ono..." (8) • "Uvijek me pitaju kak mi je tu, šta radim, i dal mi je dosadno....željela bih da ih vidim, i oni bi mene željeli vidjeti, da vide gdje sam, i zainteresirani su kako to izgleda, oni misle da je tu ko u filmu, da je grozno, ja im kažem da to nije tako." (6) 	<p>NEPROMIJENJENA PRIVRŽENOST MAJCI</p>
<ul style="list-style-type: none"> • "...oni su vam jako samozatajni, i inače ne pokazuju svoje osjećaje... Oni sve proživljavaju kroz sebe, onak, čvrsti su u svemu tome..." (3) • "...malo im je teško, ali dobro, dosta su složni, to je dosta velika sreća što su oni složni, jedni za druge brinu, jako su povezani." (4), • "...povezalo ih je to." (4), • "A ovaj mlađi, vidim da on od njih kupi sve (od starije braće i sestara), upija sve od njih... nije toliko djetesce" (7) 	<p>BRIGA DJECE JEDNIH O DRUGIMA</p>
<p>TEŠKA MATERIJALNA SITUACIJA I PSIHOSOCIJALNA KLIMA U OBITELJI</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • "Suprug se apsolutno ne brine za djecu, čak dapače, uznemirava ih...on stalno dolazi, bivši suprug, i ne da hoće vidjet dijete, nego jednostavno ih maltretira..." (7), • "...uvijek imamo te neke malo duže razgovore...uvijek napomenem...da on uči na mojim greškama, i da živi za to dijete, i ja mislim da ne živi dovoljno... Prije nego što sam išla na izdržavanje kazne bili smo u nekakvim ajmo reć relativno dobrim odnosima, kad sam došla na izdržavanje kazne bili smo u nikakvim odnosima, i sad kad sam počela koristiti pogodnosti odlaska na vikend sad smo ajmo reć vratili se na nekakvu normalu da normalno komuniciramo, ... taj jedan period, od jedno godinu dana kako nismo komunicirali, za mene je bilo recimo jako strašno, neke stvari koje o djetetu doznajem preko majke, bi vjerovatno na drugačiji način saznala od njega, jednostavno moj princip meni nije dozvoljavao da ja njega nazovem i da uđemo u komunikaciju..." (8). 	<p>NARUŠENI PARTNERSKI I OBITELJSKI ODNOSI</p>
<ul style="list-style-type: none"> • "...da sam dugogodišnji ovisnik bila, znači imala sam jako negativnih strana u svom životu... imala sam nekakav, nazovimo to dvostrukim život." (8), • "...muž je psihički bolesnik, xy. godine smo oboje bili pravomoćno osuđeni... tak da smo skupa bili u zatvoru" (4). 	<p>MAJČINO IZDRŽAVANJE KAZNE U KOMORBIDITETU S DRUGIM POTEŠKOĆAMA</p>

<ul style="list-style-type: none"> • <i>...ali ima mama koje nemogu, koje su daleko, i nemogu si ni financijski priuštiti, bez obzira na satnicu... kad si vi ne možete satnicu iskoristiti zato što ste daleko.” (3),</i> • <i>“...otkad ja imam vikende... više ne dolaze tu, opterećenje im je.” (5),</i> • <i>“...teško oni mene mogu posjetiti... pošto nemaju niti prijevoza, i financijski je teško.” (6),</i> • <i>“...oni ne dolaze ovdje, jer im je dalek put, i zbog troškova, to bi bilo teško.” (4),</i> • <i>“...nisu mi dolazili u posjetu jer smo se tako dogovorili, s obzirom radi financijske situacije.” (7),</i> • <i>“...oni više ne dolaze ovdje. Čujte, mi živimo od poljoprivrede, to je jako teško, pa bi to bio preveliki trošak...” (4),</i> • <i>“...najviše financije su problem. Sad se ova mlađa kćer uspjela zaposliti, pa nekako lakše dišu, ali još nije to to dok ja ne dođem kući.” (7)</i> 	<p>TEŠKA MATERIJALNA SITUACIJA OBITELJI</p>
<ul style="list-style-type: none"> • <i>“...reći da ih volim.” (1).</i> • <i>“...a kako je tek njima, i pogotovo kad me ne vide, i kad me samo čuju telefonski.” (6),</i> • <i>“...osim što ja to sve prolazim, oni moraju prolaziti (njezini roditelji i dijete) sve to skupa samnom, to je stvarno onak... teško.” (8).</i> 	<p>VERBALIZACIJA LJUBAVI I BRIGE ZA DJETETOVU DOBROBIT</p>
<p>PROMIJENJENE MOGUĆNOSTI ISPUNJAVANJA MAJČINSKE ULOGE</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • <i>“...dobar savjet, ak me nešto pitaju mogu im neki savjet dobar dati.” (4),</i> • <i>“...jer nekad treba i ovoj punoljetnoj djeci dati majčinski savjet, uvijek im dobro dođe savjet od mame“ (5),</i> • <i>“...kad imaju neki problem, onda ja pokušam sa njima razgovarati na koji način riješiti taj problem, i kad uspiju to riješiti onda sam jako ponosna, jer je i dio mene doprinjeo tome da su uspješni.” (7),</i> • <i>“...jedino što uspijevate je eto ta komunikacija“ (3),</i> • <i>“...mogu jedino bit podrška, koliko mogu preko telefona“ (8).</i> 	<p>SAVJETOVANJE</p>

<ul style="list-style-type: none"> • "...njihovo odrastanje, njihovo školovanje, sve što je vezano uz njih." (1), • "...najteže mi je ta razdvojenost, premalo je to da smo skupa (6), • "...najteže mi je što ih nemogu vidjeti, i biti s njima" (7), • "...fizička odvojenost, to što nisam s njim, to bez daljnjeg..." (8). • Jedna majka vrlo slikovito opisuje svoju težinu "...teško mi je što nemogu biti navečer s njima, ja sam inače s djecom spavala, to mi fali, to mi je teško" (4), "ja sam bila s njima svaki dan, svaki dan kuhala, svaki dan ih je čekao topli ručak kad su došli. I tog sad više nema..." (4), "...iskreno rečeno ja imam problema, u tom dijelu mog izbivanja. Oni (djeca) ne prihvaćaju nikoga, ne žele komunicirati, vrlo je teško. (3). "Lakše je to kad je otac u zatvoru...mislim mama je mama. I to ja vidim, ja vidim po svojim, mislim neznam ja kako je drugdje, ali vidim po svojim, koliko je to...koliko ostavlja traga na njima" (3). 	<p style="text-align: center;">NESUDJELOVANJE U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU DJETETA I FIZIČKA SEPARACIJA</p>
<h2>PRONALAZENJE ALTERNATIVNE SKRBI ZA DIJETE</h2>	
<ul style="list-style-type: none"> • "Njihov otac, i baka i deda, od tate roditelji." (1), • "Moji roditelji (baka i djed s majčine strane)." (2), • "Tata je s njima." (3), • "Sad se brine suprug, i šogorica, starija djeca." (4), • "Četvrta (kćer)... ona se sad u biti najviše brine, uz pomoć sestara za mlađeg brata." (5), • "Muž se brine o njima, onda sestra od muža je počela brinut o njima. Mama moja također. Uspjevaju oni to nekako, ovi su veći pa se onda malo i oni brinu" (6), • "Brine se moja mama za njih, ali najviše se brine moja kćer...ona vodi cjelokupno kućanstvo, brine i o mojoj majci..." (7), • "Dijete mi živi kod roditelja, mojih roditelja, non-stop je kod njih... bivši suprug ga viđa vikendom" (8). 	<p style="text-align: center;">VRSTE TRENUTNO KORIŠTENIH SKRBI</p>

PRILOG 4 - IZVORI FORMALNE I NEFORMALNE PODRŠKE MAJKAMA U ZATVORU

IZVORI FORMALNE PODRŠKE	
<ul style="list-style-type: none"> • “Kaznionica mi je omogućila i pomogli su mi s tim da sam dobila pogodnosti, dobila sam i uvjetni otpust...dobila sam xy godina i yx mjeseci ranije.” (1), • Pa... razgovorom... Čovjek je puno puta, ne puno, često subjektivan, bar ja prema sebi, pa neke stvari ne sagledate onako... realno kako jesu, nego mislite da je sve okrenuto protiv vas, a zapravo nije.” (1), • “Pomažu mi npr.odgajatelj sa razgovorom, savjete mi daju, i onda opet mi je lakše, i bolje se osjećam.” (2), • “Koliko su u mogućnosti dati nam, stvarno nam daju maksimum... i stvarno izlaze maksimalno u susret, maksimalno daju od sebe da se ostvare ti kontakti...” (3), • “Pomažu nam, što su nam odobrili taj vikend, što imaš pravo to koristit kod kuće sa svojom obitelji, što imamo neograničene razgovore...” (4), • “Ja komuniciram svaki dan sa svojom djecom,nisam osjećala potrebu da tražim savjetovanje, da sam bila u nekoj krizi, bi zatražila bi pomoć, rekla bih odgajateljici, normalno da bi... Ja sa svojom djecom funkcioniram normalno i prekrasno, tako da mi pomoć nije trebala. Oni su moj izvor energije.” (5), • “Ja sam imala dva odgajatelja, i s jednim i s drugim jako dobro mogu razgovarati. Kad god trebam nešto oni mi iziđu u susret. I oni su se čuli s mojima i razgovarali, podupiru me...” (7), • “...ja osobno nisam tražila stručnu pomoć...” (8) 	<p style="text-align: center;">PODRŠKA STRUČNIH SURADNIKA U TRETMANU</p>
<ul style="list-style-type: none"> • “...i Centar za socijalnu skrb s kojima moji jako dobro funkcioniraju, mogu reći da sam jako zadoovljena s radom Centra, jer su oni vidjeli kakva je situacija kod nas..tako da je Centar predložio kad on dođe da svakako zovu policiju.” (7). • “Povjerenje u sustav kod mene ne postoji, ne, nikako. Ne postoji zato što...jednostavno život me tako naučio. Imala sam varijante da li reć učiteljici, i da li reć psihologici u školi, ali jednostavno se nisam osjećala dovoljno zaštićenom da one znaju.,, • “Podrška sustava mi je puno značila dok sam ja mogla sa djecom komunicirati svaki dan... jer dok sam bila u xy zatvoru, ono jedanput tjedno komunicirala po 8 minuta, to mi je bilo grozno, ali čim sam došla tu, kad mi je sustav omogućio da mogu komunicirati svaki dan, odlazit u posjete, svaki tjedan, jako mi je to puno značilo. Ja sam s tim dijelom prezadovoljna.” (5), 	<p style="text-align: center;">AMBIVALENCIJA PO PITANJU PODRŠKE ŠIREG SUSTAVA</p>

OSTALO	
<ul style="list-style-type: none"> • “Ja sam u principu zadovoljna, ali moglo bi biti više sati da možeš biti kod kuće...ti vikendi, to je jako dobro, možda samo malo češće, malo veća satnica“ (4), • “...svaki tjedan posjete, sve je to onako, premalo, sad sve ovisi i o situaciji kod kuće, sve je to pojedinačno, svatko smo mi pojedinac za sebe... majka ko majka je uvijek, u kući što se kaže drži tri čoška.“ (3), • “Meni s obzirom da nemam grad i vikende, znanči ništa više odo ovoga mi ne bi trebalo.” (7), • “ Izlazak van i sloboda, ništa drugo mi ne treba.” (8), • “Mislim da bi zakon mogao puno toga tu odigrati... mislim da je premalo uzeto u obzir, roditelju u zatvoru, premalo je to vremena, za djecu, i te komunikacije, mislim kaznionica ko kaznionica daje maksimum, ali što se tiče samo zakona mislim da bi toga ipak trebalo biti više, i da bi tu najveću ulogu trebao odigrati Centar za socijalnu skrb, koji bi trebao s obzirom da se to jako tiče zaštite djece...” (3). 	<p style="text-align: center;">PRIJEDLOZI ZA POBOLJŠANJE</p>
<ul style="list-style-type: none"> • “Bila sam na radionicama ovdje u zatvoru, bilo je vrlo poučno... samo što, malo je to teško primjeniti, momentalno...što se tiče neke komunikacije, nešto promjeniti i tako, to mi je bilo ok“ (3), • “imali smo edukaciju, o roditeljstvu, nekako sam tu više stekla osjećaj da s njom (voditeljicom edukacije) ili nekom drugom ženskomg osobom bi mogla više pričati, muški su onako šturi...” (7), • na neki način sad dobili smo nekakvi osjećaji kako treba postupati poslije kada izađem, komunikacija i sve“ (6), • “...ono što me se dojmilo i što je stvarno bilo ok, upravo ta radionica koju smo prošli, bilo je jako dobro.” (8). • “Mislim da bi...definitivno trebalo više motivirati žene da ne razmišljaju o nekakvim drugim stvarima, da brinu o svom životu vani, o svojoj porodici i taj dio mislim da tu nedostaje, zato bih pohvalila i jedan i drugi projekt koji je tu.“ (8). 	<p style="text-align: center;">EVALUACIJA RADIONICA U KAZNIONICI</p>
IZVORI NEFORMALNE PODRŠKE	
<ul style="list-style-type: none"> • “...pa tu žene samo, mi tu između sebe razgovaramo (6), • “Pa ima žene s kojima možete razgovarati međusobno, ima ih koji vas slušaju, kojima se možete izjadati“ (4). • “Ima par osoba s kojima si ok, s kojima ću podijeliti neke stvari i razmišljanja...ali to je jako površno, postoji tu podrška, neko se u to upušta više, netko manje...” (8). 	<p style="text-align: center;">PODRŠKA IZMEĐU ZATVORENICA</p>

<ul style="list-style-type: none"> • <i>“Svi me podržavaju...pomažu da mogu sve to izdržati da budem snažna, da sam prošla sve, od smrti do svega. Oni ne krive moje greške što sam napravila, prihvaćaju oni sve.” (4)</i> • <i>“Moji roditelji, kažu mi da izdržim, da budem jaka...” (2),</i> • <i>“Obitelj se brine za djecu, kad dođem doma redovito posjete imamo, od roditelja, od sestre, ne propuštaju niti jedan put kad ja dođem, a da oni ne bi došli...Dobar razgovor sa mamom, sestrom, to puno znači“ (4), “Dolazili su i pričali da izdržim, da je biti bolje sa obitelji doma i bit uz djecu“ (6).</i> 	MANIFESTACIJA OBITELJSKE PODRŠKE
<ul style="list-style-type: none"> • <i>“Nemam nikakvu pomoć od njih. Kad sam završila tu, sve je stalo, baš sve...svi su me ostavili. Otac djece da, ali u početku nije...” (1),</i> • <i>“Od svih imam podršku...ali nitko nije intenzivno uključen u to... možete očekivati podršku i lijepo je imati podršku, ali nemožete očekivati da se netko aktivno uključi u nečiji obiteljski život“ (3),</i> • <i>“Pa ja mislim da su svi kod mene, od moje mame, mog tate, sestre, šogora, šogorice, cijela obitelj. Jedino ta obitelj je meni podrška da ja mogu normalno funkcionirati.” (4)</i> • <i>“Sama sam sebi podrška, baš nemam podrške sa strane. Imam prijatelja, ali kako ja osjećam ja sam sama sebi podrška i svojoj djeci, a tako i oni osjećaju.“ (5),</i> • <i>“Imam jako povjerenja u muža, i od sestre najmlađe.“ (6),</i> • <i>“Moji roditelji, pa ono, prijatelji, više ovi iz vana...imam i od bivšeg supruga,...i ta njegova podrška nije u ovom slučaju ni mene ni djeteta dovoljno jaka. Ne mene kao bivše žene ili osobe nego mene kao majke koja nije prisutna u odrastanju djeteta“ (8).</i> • <i>“Moje mame definitivno, i njihovu, od djece. Imam dvije dobre prijateljice, i moju mamu, kad god mi šta treba znam na koga mogu računati“ (7).</i> 	PODRŠKA OBITELJI

PROJEKT PROVODI:**Udruga Roditelji u akciji - RODA**

Čanićeva 14, 10000 Zagreb

t. (01) 6177 500

f. (01) 6177 510

m. (091) 586 3717

e. roda@roda.hrwww.roda.hr**PARTNERI:****HRVATSKI ZAVOD ZA ZAPOŠLJAVANJE****Područni ured Požega**

Alojzija Stepinca 5

34000 Požega

t. (034) 638 400

f. (034) 638 374

e. HZZ.Pozega@hzz.hrwww.hzz.hr**CENTAR ZA PODRŠKU I RAZVOJ CIVILNOG DRUŠTVA DELFIN**

Braće Radić 13

34550 Pakrac

t. (034) 411 780

e. delfin-zamir@gmail.comwww.delfin-pakrac.com**POSREDNIČKA TIJELA:****VLADA REPUBLIKE HRVATSKE**

Ured za udruge

e. info@uzuvrh.hrwww.uzuvrh.hr**NACIONALNA ZAKLADA ZA RAZVOJ CIVILNOGA DRUŠTVA**e. zaklada@civilnodrustvo.hrwww.zaklada.civilnodrustvo.hr

Više informacija o EU fondovima:

www.strukturnifondovi.hr

**NADI BOJU
U SVAKOM
DANU**

ULAGANJE U BUDUĆNOST